

Tomasz Czarnota
(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej)

Personel kancelaryjny w aparacie komitetów powiatowych PZPR w województwie lubelskim w latach 1948-1954

PZPR była wysoce zbiurokratyzowaną organizacją, co jest ogólnie znanym faktem. Jej poszczególne ogniwa realizowały politykę wytyczoną przez kierownictwo opierając się na dokumentacji. Odpowiedzialność za nią spoczywała bezpośrednio na funkcjonariuszach etatowego aparatu wykonujących pomocniczą pracę biurową¹. Niniejszy artykuł traktuje o tych, którzy w latach 1948–1954 pracowali w piętnastu komitetach powiatowych (dalej: KP) województwa lubelskiego. Jest on kontynuacją opracowania odnoszącego się do KP PPR². Przyjąłem rok 1954 jako górną granicę chronologiczną kierując się przesłankami ustrojowymi³ i administracyjno-terytorialnymi, a nie politycznymi. Ze względu na funkcjonowanie powiatowych struktur PZPR w tym regionie⁴ jest on ważniejszy od roku 1956.

Wspomniani funkcjonariusze, określane jako techniczni lub administracyjni⁵ – będą ich nazywał kancelistami – to ci, którzy zajmowali stanowiska referentów kance-

¹ Wśród wykonawców szerzej rozumianej pracy biurowej poza personelem pomocniczym wyróżnia się sprawujących funkcje kierownicze oraz pracowników wysoko i rutynowo specjalizowanych. Por. M. Dyczkowski, A. Past, *Automatyzacja prac biurowych. Systemy. Sprzęt. Oprogramowanie*, Wrocław 1994, s. 18.

² Zob. T. Czarnota, *Personel kancelaryjny w aparacie komitetów powiatowych PPR w województwie lubelskim w latach 1944-1948*, [w:] *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury – ludzie – dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin – Radzyń Podlaski 2012, s. 523-552.

³ W dniach 10 – 17 III 1954 odbył się II zjazd PZPR.

⁴ W województwie lubelskim zainicjowano wtedy kontynuowane jeszcze przez *circa* rok zmiany dotyczące liczby i przebiegu granic kilku powiatów. Z dotychczasowych piętnastu, włączając w to miasto Lublin, wydzielono powiat opolsko-lubelski wyłączony z powiatu puławskiego i parczewski utworzony z gromad powiatów radzyńskiego i włodawskiego (1954) oraz bełżycki powstały z gromad powiatów lubelskiego, kraśnickiego i opolskiego, bychawski sformowany z gromad powiatów lubelskiego, krasnostawskiego i kraśnickiego i janowski powstały z fragmentów powiatów kraśnickiego i biłgorajskiego (1955). Zob. W. Ćwik, J. Reeder, *Lubelszczyzna. Dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz*, Lublin 1977, s. 169-170.

⁵ Dla późniejszej fazy rozwojowej PZPR bywają różnieni techniczni i biurowi. Zob. D. Magier, *System biurokratyczny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w województwie białkopodlaskim w latach 1975-1990*, Siedlce 2013, s. 57.

larii, rachmistrzów i maszynistek. Umieszczawiano ich w ogólnych kancelariach (przymiotnik ten bywał pomijany) lub wydziałach. Rachmistrzów nazywano skarbnikami bądź referentami finansowymi, o maszynistkach pisano czasem: sekretarki. Nazwa trzeciego stanowiska kancelaryjnego wymaga komentarza. Do lutego 1949 r. gdzieś utrzymywała się używana w czasach PPR nazwa sekretarz techniczny. Od uporzędowania etatów w KP upowszechniło się wyżej wymienione określenie⁶. Mimo to pracownik ten bywał określany mianem kierownika biura⁷, referendarza⁸, sekretarza kancelarii⁹ i referenta wydziału ogólnego¹⁰. Przy tym nagminnie nazywano go kierownikiem kancelarii¹¹. Jest to mylące. Brak przesłanek, by widzieć w nim odpowiedzialnego za całokształt działalności tej komórki zwierzchnika innych jej pracowników. Ale w kilku KP, obok tego stanowiska, utworzono etat kierownika kancelarii¹². Do obsadzenia go doszło między jesienią 1952 r., a styczniem 1954 r. w krańskim¹³, puławskim¹⁴, w chełmskim¹⁵, lubelskim¹⁶ i zamojskim KP¹⁷. Pracownik ten zwany też kierownikiem wydziału ogólnego w hierarchii aparatu stał wyżej niż referent kancelarii¹⁸. Jego pozycja była porównywalna ze statusem kierownika wydziału KP.

Liczba etatów w KP wiązała się z przyporządkowaniem ich do jednej z klas, na które je dzielono¹⁹. W preliminarzu budżetowym województwa lubelskiego na rok 1949 KP zestawiono w dwie grupy, prawdopodobnie włączane do klas IV i V²⁰. W pierwszej znalazły się KP w Białej Podlaskiej, Chełmie, Hrubieszowie, Krasnymstawie, Kraśniku, Lubartowie, Lublinie, Łukowie, Puławach i Zamościu, a w drugiej KP z Biłgoraja, Radzyna, Tomaszowa i Włodawy. KP pierwszej grupy miały etaty referenta kancelarii, rachmi-

⁶ APL, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 76: protokół z zebrania egzekutywy KP z 5 II 1949, k. 13.

⁷ Tamże, KP PZPR w Lublinie, sygn. 51: protokół jw. z 14 II 1949, k. 21.

⁸ Tamże, KP PZPR w Łukowie, sygn. 62: protokół jw. z 4 II 1949, k. 8.

⁹ Tamże, KP PZPR w Radzynie, sygn. 60: protokół jw. z 23 VI 1949, k. 7.

¹⁰ Tamże, KP PZPR w Tomaszowie, sygn. 60: protokół jw. KP z 29 X 1952, k. 117.

¹¹ Tamże, KP PZPR w Łukowie, sygn. 367: wykaz pracowników KP na 20 X 1949, k. 62.

¹² Pomijam przejściowe sytuacje z KM w Lublinie z lat 1949–1950 i z KP w Hrubieszowie z 1950 r., gdzie we IX tr. był tam uchwytny kierownik wydziału ogólnego. APL, KW PZPR w Lublinie (dalej: KW PZPR), sygn. 3290: wykaz pracowników politycznych KP PZPR w Hrubieszowie, [21 IX 1950], k. 57.

¹³ Tamże, KP PZPR w Kraśniku, sygn. 83: protokół z zebrania egzekutywy KP z 13 X 1952, k. 93. Stanowisko referenta kancelarii powierzono Janowi Widomskiemu, a jej kierownikiem został Władysław Serafin.

¹⁴ Oprócz dotychczas zatrudnionej referentki kancelarii Joanny Kotowskiej zaangażowano jej kierowniczkę Stanisławę Grzędę. Tamże, KP PZPR w Puławach, sygn. 67: protokół jw. z 1 X 1952, k. 98.

¹⁵ Tamże, KP PZPR w Chełmie, sygn. 95: protokół jw. z 15 I 1953, k. 32. Zatwierdzono wtedy przeniesienie dotychczasowej referentki Zofii Koziańskiej na kierownika kancelarii. Rok później zaangażowano też jej referenta. Tamże, sygn. 100: protokół jw. z 7 III 1954, k. 139.

¹⁶ Kierownikiem została Irena Figiel. KP. APL, KP PZPR w Lublinie, sygn. 63: protokół jw. z 3 VI 1953, k. 119.

¹⁷ Zatwierdzono tam kierownika kancelarii Józefa Szokaluka i jej referentkę Kazimierę Kulawiak. Tamże, KP PZPR w Zamościu, sygn. 76: protokół jw. z 8 I 1954, k. 10.

¹⁸ Jego ranga była zbliżona do pozycji sekretarza komitetu gminnego, choć ten ostatni był ewidentnie pracownikiem politycznym. Tamże, KW PZPR, sygn. 3296: imienny wykaz zwolnionych i przesuniętych pracowników KP we Włodawie od 1 I do 30 VI 1951, k. 74. Jest tu informacja o przesunięciu pracownika na stanowisko równorzędne, ich przykładami są właśnie te dwie funkcje.

¹⁹ Por. D. Magier, M. Żukowski, *Pracownicy etatowi Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w świetle wybranych normatywoów partyjno-państwowych z 1949, 1972 i 1983 roku*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, t. IX, 2013, s. 372.

²⁰ Brak w nim tych oznaczeń. Wniosek ten opieram na ilości etatów w poszczególnych KP (wedle list płac) oraz ilości etatów przewidzianych dla poszczególnych klas KP/KM. Zob. *Notatka o preliminarzu budżetowym na rok 1949*, w: D. Magier, M. Żukowski, dz. cyt., s. 374.

strza i maszynistki²¹. Komitetom z drugiej grupy przyznano etaty rachmistrza-kancelisty i maszynistki²², a więc o jeden mniej. Preliminarz nie uwzględnił KM w Lublinie, który, zważywszy na ilość etatów (21) przypuszczalnie zaliczał się do II lub I klasy. Według listy płac jego pracowników z 1949 r. zatrudniano w nim kierownika (sic!) kancelarii, rachmistrza i trzy maszynistki. Na etacie KM były też trzy maszynistki pracujące w trzech komitetach dzielnicowych (dalej: KDz) Lublina²³. W kwietniu 1950 r. w strukturze KP zaszły zmiany polegające m.in. na rozdzieleniu złączonych etatów rachmistrzów i referentów kancelarii (tam, gdzie miało to miejsce) oraz przyznaniu kilku KP etatu drugiej maszynistki²⁴. Dwie maszynistki pracowały odtąd w KP w Krasnymstawie i Lubartowie (kwiecień 1950 r. – luty 1951 r.), Chelmie (czerwiec – wrzesień 1950 r.), Hrubieszowie (lipiec 1950 r. – luty 1951 r.), Kraśniku (marzec – maj, wrzesień – listopad 1950 r.), Radzyniu (marzec – czerwiec 1950 r.²⁵, grudzień 1950 – maj 1951 r.) i Włodawie (sierpień 1950 r. – styczeń 1951 r.). W pierwszym kwartale 1951 r. zniesiono etat drugiej maszynistki²⁶. Odtąd, poza KM w Lublinie, angażowano je pojedynczo. W tym ostatnim, wedle wykazu obsadzonych etatów na 1 kwietnia 1950 r. i kilku późniejszych, oprócz referenta-sekretarki i rachmistrza zatrudniano trzy maszynistki obsługujące wydziały: organizacyjny, personalny i, łącznie, propagandy z ekonomicznym²⁷. Ten komitet był jedynym, w którym począwszy od grudnia t.r. pracował pomocnik rachmistrza. Przegląd stanowisk kancelaryjnych wyszczególnionych w listach płac KP w kolejnych latach pokazuje, że ich liczba się nie zmieniała. W pięciu, jak wspomniałem, utworzono etat kierownika kancelarii. Zmiana objęła aparat KM w Lublinie. Do sierpnia 1953 r. zatrudniano tam trzy maszynistki, od września tr. ich liczbę zredukowano do dwóch.

Porównanie planów etatów z praktyką ich obsadzania na ogół ujawnia zgodność tych sfer. Lecz zdarzały się nietypowe sytuacje: Teodor Baġlik na początku 1949 r. występował w charakterze referenta lub kierownika kancelarii KP w Krasnymstawie, a na listach płacy figurował jako instruktor organizacyjny²⁸, z kolei obowiązki referentki kancelarii w KP w Zamościu pełniła Janina Kurzawa zajmująca etat kartotekarza²⁹. Niektóre KP zatrudniające jedną maszynistkę starały się to zmienić. Radzyński KP w 1949 r. sygnalizował

²¹ APL, KW PZPR, sygn. 3922: preliminarz budżetowy PZPR na 1949 dla KP, k. 1.

²² Tamże, k. 2.

²³ Do 1950 r. włącznie. Wraz ze zlikwidowaniem KDz w III 1950 na mocy uchwały Biura Organizacyjnego KC PZPR etaty te skasowano.

²⁴ Zob. APL, KP PZPR w Krasnymstawie, sygn. 70: protokół z zebrania egzekutywy KP z 22 III 1950, k. 32; tamże: projekt kandydatów na pracowników KP, b.d. (załącznik do ww. protokołu), k. 33; tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 78: protokół jw. z 23 III 1950, k. 148.

²⁵ Dla tego KP przewidziany był pojedynczy etat maszynistki, ale w tym przypadku wiadomo, że jedna z dwu figurujących na liście płacy maszynistek faktycznie przebywała wtedy na urlopie macierzyńskim. Podobnych sytuacji, chociażby w KP w Biłgoraju w okresie VIII – X 1949, zapewne było więcej.

²⁶ APL, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 84: protokół z zebrania egzekutywy KP z 28 II 1951, k. 148.

²⁷ Tamże, KM PZPR w Lublinie, sygn. 85: etaty KM PZPR w Lublinie obowiązujące od 1 IV 1950, k. 31; tamże, sygn. 857: wykaz etatów KM PZPR w Lublinie, [1950], k. 37, 38.

²⁸ Przy tym wedle owych list etat referenta kancelarii był w tym czasie obsadzony przez Piotra Biernata. Zob. APL, KW PZPR, sygn. 3284: sprawozdanie personalne KP w Krasnymstawie za I 1949 i pismo z KP w Krasnymstawie do KW, [V 1949], k. 59, 60; tamże, sygn. 325 (dawna 2181): lista płacy KP w Krasnymstawie za I z 8 II 1949, k. 2. Zob. też listy z okresu II – V 1949.

²⁹ Na liście płacy wykazywano wtedy dwóch kartotekarzy. Por. APL, KP PZPR w Zamościu, sygn. 59: protokół z zebrania egzekutywy KP z 3 VIII 1950, k. 67; tamże, KW PZPR, sygn. 3293: wykaz imienny etatowych pracowników politycznych KP w Zamościu i sekretarzy KG na 15 VIII 1950, k. 62; tamże, sygn. 491 (dawna 2378) lista płac pracowników KP PZPR w Zamościu za 1 – 31 VIII 1950, k. 66.

KW, że na potrzeby jego pracowników merytorycznych nie wystarcza pojedyncza maszynistka³⁰. O drugi taki etat, wiążąc otrzymanie go z postępami w pracy politycznej, wnioskował w 1950 r. KP w Tomaszowie³¹. I sekretarz KP w Lublinie na zebraniu egzekutywy przypomniał, że kiedy zatrudniano dwie maszynistki, zawsze miały one co robić, a jednej bardzo „[...] trudno obrobić to wszystko, co wymagają do przepisania wydziały i my stale [sic!] bierzemy maszynistki z drugich urzędów, które są opłacane przez te instytucje, a wykonują naszą pracę [...]”. Chcąc położyć kres tej praktyce, zamierzał wystąpić do KW o etat drugiej maszynistki³². Jego wniosek – o ile go zgłosił – odrzucono. W KP w Lubartowie poradzono sobie inaczej. Od marca do września 1951 r. pracowała tam druga maszynistka na etacie dozorczy-palacza³³. Niewątpliwie musiał się na to zgodzić KW.

Zakresy czynności przypisanych pracownikom kancelarii odtworzyłem z rozproszonych wzmianek. Rachmistrz-kancelista odpowiadał za biuro, terminowe załatwianie pism wchodzących i wychodzących, kasę komitetu i za rozliczanie się ze znaczków do legitymacji i z broszur³⁴. Referenci kancelarii prowadzili dzienniki i inne pomoce kancelaryjne, kompletowali dokumentację przekazywaną przez merytorycznych pracowników i włączali ją do teczek, które opisywali, systematyzowali i przechowywali³⁵. Dla archiwum KW przygotowywali akta odziedziczone po PPR i PPS oraz późniejszą dokumentację. Dbali o zabezpieczenie i wyposażenie kancelarii m.in. w materiały piśmienne, a także odbierali korespondencję z PUBP dostarczaną w ramach spec-poczty³⁶. Udzielali informacji interesantom i kierowali ich do właściwych wydziałów w KP³⁷. W prostych sprawach kancelaria miała odciążać I sekretarza, do którego z reguły wszyscy chcieli się dostać³⁸. Jej referenci redagowali protokoły z zebrań, referaty³⁹ i sprawozdania⁴⁰, sporządzali też wyciągi i odpisy

³⁰ Jesienią tr. maszynistka i zarazem bibliotekarka Sabina Krysa tak usprawiedliwiała opóźnienie w sporządzeniu spisu książek biblioteki KP: „Może by to już dawno było zrobione, lecz mając bibliotekę i jestem maszynistką [sic!] nie mam czasu się tą sprawą zająć, gdyż jedna maszynistka dla 11 pracowników K. P. nie jest w stanie napisać [na czysto ogółu przedłożonych jej pism – T. C.], a co mówić jeszcze się zająć inną sprawą tak po kilka godzin [dziennie – T. C.]”. Zob. APL, KP PZPR w Radzynie, sygn. 563: sprawozdanie bibliotekarza przy KP za X 1949, k. 18.

³¹ Tamże, KP PZPR w Tomaszowie, sygn. 56: protokół z zebrania egzekutywy KP z 19 X 1950, k. 131.

³² Tamże, KP PZPR w Lublinie, sygn. 59: protokół jw. z 12 II 1952, k. 42.

³³ Tamże, KW PZPR, sygn. 3295: wykaz pracowników aparatu KP w Lubartowie na 30 VI 1951, k. 57.

³⁴ Tamże, KP PZPR w Tomaszowie, sygn. 55: protokół z zebrania egzekutywy KP z 27 XII 1949, k. 70.

³⁵ Inni pracownicy oraz sekretarze mało przejmowali się jej stanem, np. w KP w Łukowie kontrolerzy z WKKP stwierdzili, że poszczególne wydziały przechowywały załatwione i nie załatwione pisma we wspólnych teczkach. Jeszcze gorzej było w Radzynie – wedle kontrolerów z KW „Większa część pism i okólników leżą w biurku nie posegregowane. Nie ma jeszcze dostatecznie założonych teczek. Pisma, które już załatwiono, znajdując się w teczkach do załatwienia. Nie ma żadnych adnotacji, że są załatwione. [...] Na pismach nie ma znaków komu zostało przydzielone do załatwienia i nie ma znaków czy jest pilne i czy już zostało przeczytane.” Por. odpowiednio APL, KW PZPR, sygn. 419: sprawozdanie z przeprowadzonej kontroli w KP w Łukowie w dn. 14 IX, z 16 IX 1950, k. 94; tamże, sprawozdanie z kontroli jw. w KP w Radzynie w dn. 14 IX, z 15 IX 1950, k. 93.

³⁶ Odbywało się to za pokwitowaniem pieczętą KP. Zob. tamże, KP PZPR w Łukowie, sygn. 80: protokół z zebrania egzekutywy KP z 11 XI 1953, k. 64.

³⁷ Tamże, KP PZPR w Kraśniku, sygn. 90: protokół jw. z 29 IX 1954, k. 95.

³⁸ Tamże, KP PZPR w Chełmie, sygn. 103: protokół jw. z 3 IX 1954, k. 56.

³⁹ W KP w Chełmie w 1951 referentkę wybrano do zespołu ds. opracowania referatu, który miał transmitować w teren stanowisko władz partyjnych wobec procesu „grupy dywersyjno-szpiewowskiej w WP”. Wszła też w skład komisji badającej domniemaną infiltrację „przez wroga” Cementowni „Pokój” w Rejowcu. Zob. APL, KP PZPR w Chełmie, sygn. 86: protokół z zebrania egzekutywy KP z 8 VIII 1951, k. 95; tamże, sygn. 88: protokół jw. z 26 XII 1951, k. 157.

⁴⁰ Referent kancelarii opracowała sprawozdanie z przygotowań do pierwszomajowych manifestacji w

różnych dokumentów, poświadczając ich zgodność z oryginałami. Liczne obowiązki przyniosła im wydana przez Biuro Organizacyjne KC PZPR uchwała w sprawie rozpatrywania skarg i zażaleń w grudniu 1950 r. Nawiązywała ona do realizacji tych zadań przez KW, KP i KM, którym nakazała kontrolować sposób ich załatwiania przez inne instytucje⁴¹. W kancelariach kilku KP utworzono referaty skarg i zażaleń⁴². Jej referenci przydzielali jadącym w teren instruktorom skargi do załatwienia na miejscu i pilnowali, by po powrocie zdali z tego sprawozdania⁴³. Powinni prowadzić rejestr do ewidencjonowania skarg⁴⁴. Kierownik kancelarii miał samodzielnie załatwiać prostsze sprawy⁴⁵. Jej referenci mieli też „co jakiś czas” kontrolować referaty ds. załatwiania skarg we wszystkich instytucjach i sporządzać dla egzekutywy sprawozdania⁴⁶. Robili to też w związku z bieżącą rejestracją przypadków krytyki prasowej⁴⁷. Od połowy 1951 r. kancelaria KP miała kontrolować rozliczanie służbowych delegacji pracowników. Odtąd tylko jej referent, a nie poszczególne wydziały, mógł je wypisywać. Po powrocie z wyjazdu i parafowaniu delegacji przez I sekretarza, pracownik oddawał ją do kancelarii. Referent wypełniał w rejestrze delegacji liczbę dni spędzonych w terenie, a rachmistrz na tej podstawie wyliczał koszt podróży i wypłacał pracownikowi należność⁴⁸.

Rachmistrzowie kontrolowali opłacanie partyjnych składek członkowskich i ewidencjonowali znaczki poświadczające te wpłaty⁴⁹. Mieli nie tylko „grzebać się w papierkach”, ale przez dziesięć – piętnaście dni w miesiącu nadzorować pod tym kątem POP w terenie⁵⁰. Jeśli nie byli zdolni do wykonywania tego uciążliwego zadania, byli zwalniani. Przydarzyło się to w połowie 1952 r. rachmistrz KP w Łukowie. Na jej miejsce zdecydowano zaangażować „wytzymalszego” mężczyznę⁵¹. Rachmistrzowie sporządzali dla egzekutyw założenia budżetu KP na kolejne lata⁵² i inne dokumenty fi-

powiecie i ich przebiegu. Zob. APL, KP PZPR w Kraśniku, sygn. 79: protokół z zebrania egzekutywy KP z 2 V 1951, k. 38.

⁴¹ Tamże, KW PZPR, sygn. 41: uchwała Biura Organizacyjnego KC PZPR z 9 XII 1950 w sprawie należytego rozpatrywania i załatwiania skarg i zażaleń ludzi pracy oraz krytycznych uwag w prasie, k. 66-70. Zgodnie z tą uchwałą przy KW należało powołać Referaty Listów i Inspekcji podporządkowane I sekretarzowi, jego zastępcy i przewodniczącemu WKPP (k. 70).

⁴² Tamże, KP PZPR w Włodawie, sygn. 67: protokół z zebrania egzekutywy KP z 24 I 1951, k. 51; tamże, KP PZPR w Zamościu, sygn. 61: protokół jw. z 25 I 1951, k. 66.

⁴³ Tamże, KP PZPR w Łukowie, sygn. 75: protokół jw. z 28 I 1953, k. 57.

⁴⁴ Tamże, KP PZPR w Lublinie, sygn. 6: sprawozdanie KR przy KP z 28 V 1954, k. 60.

⁴⁵ Obwieścił to na zebraniu egzekutywy KP jeden z jej członków. Zob. tamże, sygn. 67: protokół z zebrania egzekutywy KP z 14 V 1954, k. 30.

⁴⁶ APL, KP PZPR w Włodawie, sygn. 67: protokół jw. z 24 I 1951, k. 52.

⁴⁷ Tamże, KP PZPR w Chełmie, sygn. 88: protokół jw. z 21 XI 1951, k. 115.

⁴⁸ Każda z nich miała być odtąd wydawana w danym dniu pojedynczo, niezależnie od liczby zaplanowanych do odwiedzenia miejscowości. Powinna mieć nr kolejny nanoszony w oparciu o zaprowadzony w tym celu rejestr delegacji służbowych. Zob. APL, KW PZPR, sygn. 3931: pismo z sektora finansowo-budżetowego KC do wydziału organizacyjnego KW w Lublinie z 25 VII 1951, k. 29-29v.

⁴⁹ Tamże, sygn. 3929: protokół z kontroli znaczków partyjnych w KM w Lublinie przeprowadzonej 28 X 1949 przez rewidenta biura inspekcji finansowo-gospodarczej KC Mieczysława Pietraka, k. 182.

⁵⁰ Por. APL, KP PZPR w Krasnymstawie, sygn. 80: protokół z zebrania egzekutywy KP z 4 XII 1952, k. 86; tamże, KP PZPR w Łukowie, sygn. 73: sprawozdanie [komisji w składzie R. Danielkiewicz, W. Szyszłowski i B. Tracz] z dokonanej kontroli po linii gospodarki partyjnej KP w Łukowie w dniach 19-23 VII 1952, k. 159.

⁵¹ Tamże, KP PZPR w Łukowie, sygn. 73: protokół z zebrania egzekutywy KP z 23 VII 1952, k. 151.

⁵² Tamże, sygn. 65: protokół jw. z 13 X 1950, k. 138. Byli oni jedynymi pracownikami komitetu oprócz sekretarzy, którzy mieli dostęp do nadsyłanych z KW ściśle poufnych preliminarzy budżetowych. Zob. APL, KP PZPR w Hrubieszowie, sygn. 474: instrukcja do preliminarza budżetowego [KP] z 1 III 1950, k. 16.

nansowe dotyczące m.in. uposażeń i świadczeń dla personelu KP. Odpowiadali za kasę komitetu i realizację wszystkich wypłat.

Maszynistki nie zajmowały się tylko maszynopisaniem. Doręczały korespondencję, nadawały telefonogramy, zbierały dane z terenu, a także prowadziły inne sprawy „lokalne” (zapewne: lokalowe) i pilnowały „przyjścia i odesłania korespondencji”⁵³. Niekiedy redagowały „mniej ważne brudnopisy” dokumentów⁵⁴. Miały dbać o używane maszyny. W białskopodlaskim KP w marcu 1951 r. maszynistkę (wkrótce została referentką kancelarii) obarczono techniczną stroną załatwiania skarg i zażaleń⁵⁵. Zanoszeniem zawiadomień i korespondencji na pocztę zazwyczaj zajmował się woźny (dozorca). Parali się tym także referenci kancelarii, a pod ich nieobecność inni pracownicy, nie zawsze z dobrym skutkiem⁵⁶.

Wyżej opisane czynności kancelistów można zaliczyć do typowych, na nich jednak nie kończyły się ich obowiązki. W aparacie PZPR nie było miejsca na apolityczne funkcje. Kierownik wydziału organizacyjnego KW Józef Dechnik na zebraniu egzekutywy KP w Białej Podlaskiej pouczał: „W Komitecie Powiatowym musi nastąpić podział pracy, pracownicy techniczni Komitetu muszą być jednocześnie pracownikami politycznymi i należy ich wciągać do pracy politycznej. Sekretarz daje zadania i kontroluje wykonanie pracy.”⁵⁷ „Robotę partyjną” miał wykonywać każdy członek PZPR. Radzyńskiego rachmistrza-kancelistę mianowano powiatowym pełnomocnikiem ds. wymiany legitymacji partyjnych⁵⁸. Innego tamtejszego kancelistę włączono do zespołu organizującego spółdzielnie produkcyjne⁵⁹. We Włodawie i Radzynie rachmistrzom-kancelistom dodano zadania instruktora personalnego⁶⁰, a referent kancelarii biłgorajskiego KP był pełnomocnikiem WKKP⁶¹. W Hrubieszowie ów funkcjonariusz na powiatowej konferencji sprawozdawczo-wyborczej oceniał funkcjonowanie organizacji partyjnej na szczeblu KG i POP⁶². Kancelistki KP bywały delegowane do pracy „po linii” kobiet. Radzyńska maszynistka w latach 1949-1950 zasiadała w sekcji kobiecej KP, później kiero-

⁵³ Tamże, KP PZPR w Radzynie, sygn. 59: protokoły z zebrań egzekutywy KP z 29 I i 15 III 1949, k. 8, 18.

⁵⁴ Tamże, KP PZPR w Tomaszowie, sygn. 55: protokół jw. z 27 XII 1949, k. 70. Nadawały też telefonogramy.

⁵⁵ Polityczną stronę powierzono kierownikowi wydziału organizacyjnego. Tandem ten zobowiązano do co miesięcznych sprawozdań z przebiegu załatwiania skarg (zażalenia na członków partii miał rozpatrywać I sekretarz), a zwłaszcza wykazywania zaległości i ich przyczyn. Tamże, KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 56: protokół jw. z 14 III 1951, k. 68.

⁵⁶ W 1953 r. instruktor organizacyjny KP w Łukowie odbierając w PUBP pocztę dla KP zgubił pieczętę komitetu. Za karę otrzymał nagane z wpisem do akt. Tamże, KP PZPR w Łukowie, sygn. 80: protokół jw. z 11 XI 1953, k. 64-65.

⁵⁷ Tamże, KP PZPR w Biłgoraju, sygn. 59: protokół jw. z 9 IV 1949, k. 8.

⁵⁸ Tamże, KP PZPR w Radzynie, sygn. 59: protokół jw. z 18 V 1949, k. 48.

⁵⁹ Przypadły mu dwie gromady, każda w innej gminie. Zob. tamże, sygn. 62: wykaz towarzyszy odpowiedzialnych za zorganizowanie spółdzielni produkcyjnych w poszczególnych gromadach [powiatu radzyńskiego], [9 IX 1950], k. 120.

⁶⁰ Por. APL, KP PZPR we Włodawie, sygn. 62: protokół z zebrania egzekutywy KP z 28 XI 1949, k. 178; tamże, sygn. 63: protokół jw. z 31 I 1950, k. 29; APL, KP PZPR w Radzynie, sygn. 59: protokół jw. z 15 III 1949, k. 18 (odpowiadał on też za sekcję administracyjno-samorządową dla miasta Radzyń).

⁶¹ Tamże, KP PZPR w Biłgoraju, sygn. 59: protokół jw. z 25-26 VII 1951, k. 83.

⁶² Sygnalizował np. opóźnienia w przenoszeniu uchwał w teren, brak kontroli wykonania zadań i słabą dyscyplinę. Najwyraźniej realizował zadania upoważniające go do wypowiadani się na tym forum. Tamże, KP PZPR w Hrubieszowie, sygn. 3: protokół z powiatowej konferencji sprawozdawczo-wyborczej z 15-16 XII 1951, k. 21.

wała wydziałem kobiecym⁶³. Podobną funkcję pełniła jej koleżanka w KP w Chełmie⁶⁴. W roli instruktorki ds. kobiet występował czasem rachmistrz, o ile stanowisko to zajmowała kobieta⁶⁵. Praca kancelistek na tym odcinku wynikała czasem z faktu członkostwa w Lidze Kobiet (dalej: LK). Z wywiązywania się z niej rozliczano je podobnie jak z zadań pracownic kancelarii KP⁶⁶. Sprawami z zakresu kilku innych działów kanceliści zajmowali się też z powodu wakatów w KP, np. w 1949 r. w Lubartowie rachmistrz pełnił obowiązki instruktora personalnego i kartotekarza⁶⁷. Poza zadaniami polityczno-organizacyjnymi kancelistom powierzano inne nie mające związku z pracą kancelarii obowiązki. Maszynistka KP w Radzynie zajmowała się komitetową biblioteką⁶⁸. Pracę w niej i w świetlicy KP wykonywała też maszynistka KP w Tomaszowie, a tamtejszy rachmistrz-kancelista odpowiadał za sprawozdawczość i kurs samokształceniowy⁶⁹. Ta sama pracownica zajmowała się biblioteką jako referentka kancelarii⁷⁰.

Delegowanie kancelistów do pracy na innych odcinkach z biegiem czasu stawało się rzadsze, a w ostatnich dwóch – trzech latach interesującego mnie okresu jest praktycznie niezauważalne. Wynikało to z postępującej „specjalizacji” w obrębie aparatu PZPR, której towarzyszyła względna hermetyzacja grup politycznych i technicznych funkcjonariuszy. Powyższe nie dotyczyło obejmowania niektórych funkcji w statutowych władzach partii. Kanceliści bywali sekretarzami POP w KP⁷¹ lub zasiadali w ich egzekutywie⁷². Ale nie wybierano ich do kolegialnych ciał kierowniczych partii wyższego szczebla jako delegatów na powiatową konferencję sprawozdawczo-wyborczą bądź członków plenum komitetu. Znam jeden taki przypadek, z Chełma, wynikający zapewne z pozycji, jaką ta „towarzyszka” wyrobiła sobie w macierzystej organizacji⁷³. Hołdowano przeświadczeniu, że niżsi funkcjonariusze kontrolowanego przez władze PZPR aparatu ze względu na logiczny podział ról w partii nie powinni być jednocześnie członkami tych władz, za wyjątkiem sekretarzy oraz niektórych kierowników wydziałów i instruktorów.

⁶³ Tamże, KP PZPR w Radzynie, sygn. 59: protokół z zebrania egzekutywy KP z 29 I 1949, k. 8; tamże, sygn. 61: protokół jw. z 4 I 1950, k. 4.

⁶⁴ Tamże, KP PZPR w Chełmie, sygn. 77: protokół jw. z 7 VI 1949, k. 49 (tu wspomniana w tej nowej roli; maszynistką była do XII tr. włącznie).

⁶⁵ Tamże, KP PZPR w Łukowie, sygn. 62: protokół jw. z 5 V 1949, k. 26.

⁶⁶ Maszynistkę białkopodlaskiego KP będącą jednocześnie członkinią tej organizacji na zebraniu egzekutywy KP skrytykowano za to, że od lat ani razu w niedzielę nie pofatygowala się z ramienia LK w teren. Orzeciono, że lekceważy pracę społeczną i udzielono jej upomnienia, przypominając o obowiązkach członka partii. Tamże, KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 52: protokół jw. z 11 XI 1949, k. 97-98.

⁶⁷ Tamże, KW PZPR, sygn. 3284: sprawozdanie personalne KP w Lubartowie za VI z 4 VII 1949, k. 115.

⁶⁸ Tamże, KP PZPR w Radzynie, sygn. 59: protokół z zebrania egzekutywy KP z 15 III 1949, k. 18; tamże, sygn. 61: protokół jw. z 27 I 1950, k. 15.

⁶⁹ APL, KP PZPR w Tomaszowie, sygn. 55: protokół jw. z 27 XII 1949, k. 70.

⁷⁰ Tamże, sygn. 3: sprawozdanie komisji rewizyjnej przy KP na dzień 8 XII 1951, k. 69.

⁷¹ Dotyczy to Stefanii Grudzińskiej z KM w Lublinie i Janiny Jusiuk z KP w Krasnymstawie. Zob. APL, KM PZPR w Lublinie, sygn. 924: ankieta sprawozdawcza POP KM w Lublinie za X z 1 XI 1951, k. 326; tamże, KP PZPR w Krasnymstawie, sygn. 91: protokół z zebrania egzekutywy z 6 VI 1954, k. 5.

⁷² Dotyczy to Marii Kobyłki z KP w Lubartowie i Henryka Niderli z KP w Zamościu. Zob. tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 91: protokół jw. z 13 II 1952, k. 110; tamże, KP PZPR w Zamościu, sygn. 77: protokół jw. z 28 V 1954, k. 187.

⁷³ Tamże, KP PZPR w Chełmie, sygn. 3: wykaz imienny delegatów na powiatową konferencję sprawozdawczo-wyborczą na 15-16 XII 1951, k. 82 (dotyczy referent kancelarii Zofii Kozińskiej).

Zatrudnianie kancelistów KP należało do ich egzekutywy, które zatwierdzały kandydatów wyszukanych przez instruktorów kadr. Czasem to zadanie powierzano I sekretarzowi⁷⁴. Przyjmowanie ich do pracy zwykle odbywało się poprzez stosowną uchwałę egzekutywy, incydentalnie przeprowadzano to w węższym gronie, „na sekretariacie” KP⁷⁵. Kandydatów dokładnie sprawdzano w oparciu o dane z poprzednich miejsc zatrudnienia lub środowisk, z których pochodzili⁷⁶. Ta procedura mogła ciągnąć się tygodniami, a nawet miesiącami, co ilustrują przykłady referentów kancelarii KP we Włodawie i Zamościu. Pierwszego zaczęto sprawdzać w kwietniu 1950 r.⁷⁷, a pracę podjął od lipca tr. Drugi z nich pracował od lutego 1952 r., zaś procedurę wszczęto w grudniu ubiegłego roku⁷⁸. Wstępne propozycje bywały z różnych powodów odrzucane, np. w KP w Zamościu nie zatwierdzono kandydata na referenta kancelarii uznanego za słabego ideologicznie i klerykała⁷⁹, zaś we Włodawie go nie zaakceptowano, bo był w wieku poborowym i miał być powołany do wojska⁸⁰. Ogólne wykształcenie jako warunek angażu nie było tak istotne, choć rozumiano, że osoby słabo wykształcone podrywają autorytet partii i od pewnego momentu od każdego pracownika aparatu zaczęto wymagać ukończenia minimum 7 klas szkoły powszechnej⁸¹. Dysponuję wiadomościami o wykształceniu 84 kancelistów, co odpowiada ¼ ich ogólnej liczby. Odnośne dane zamieszczone w poniższej tabeli, choć niekompletne, mają jednak wartość jako granula wiedzy na temat kondycji intelektualnej tej grupy aparatu PZPR.

Tabela nr 1: Wykształcenie personelu kancelaryjnego KP PZPR (opracowanie własne)

Podstawowe pełne i niepełne		Zawodowe		Gimnazjalne pełne i niepełne		Średnie profilowane	
liczba	procent	liczba	procenta	liczba	procent	liczba	procent
43	51%	5	6%	33	39%	3	4%

Decydującą rolę przy przyjmowaniu do pracy odgrywały względy polityczne, *vide* przykład z Hrubieszowa. Wytypowana na referenta kancelarii „towarzyszka” uzyskała aprobatę egzekutywy jako żona funkcjonariusza PUBP i aktywna członkini POP przy tym urzędzie⁸². Polityczny aspekt rekrutowania kancelistów uwidaczniał się też pod postacią selekcji negatywnej: aktywiści partyjni źle wypadający w bezpośrednim kontakcie z członkami POP bywali kierowani do pracy w kancelarii⁸³.

⁷⁴ Tamże, KP PZPR w Biłgoraju, sygn. 59: protokół z zebrania egzekutywy KP z 27 II 1952, k. 42.

⁷⁵ Tamże, KP PZPR w Zamościu, sygn. 56: protokół jw. z 7 V 1949, k. 63.

⁷⁶ Egzemplifikację stanowi sprawa wniosku o przeniesienie maszynistki wydziału personalnego KM w Lublinie Eugenii Kierdaszuk „na zakład pracy” i zastąpienia jej „towarzyszką” z Ceramiki Czerwonkowej. Egzekutywa wstrzymała się z jego przyjęciem do czasu sprawdzenia przyczyn, dla których tą ostatnią zwolniono z UB, gdzie pracowała jako maszynistka. Tamże, KM PZPR w Lublinie, sygn. 87: protokół jw. z 4 III 1950, k. 47-48.

⁷⁷ Tamże, KP PZPR we Włodawie, sygn. 63: protokół jw. z 11 IV 1950, k. 132.

⁷⁸ Tamże, KP PZPR w Zamościu, sygn. 64: protokół jw. z 12 XII 1951, k. 208.

⁷⁹ Tamże, sygn. 59: protokół jw. z 20 VII 1950, k. 44.

⁸⁰ APL, KP PZPR we Włodawie, sygn. 71: protokół jw. z 15 III 1952, k. 148.

⁸¹ Por. tamże, KP PZPR w Kraśniku, sygn. 87: protokół jw. z 5 X 1953, k. 62; tamże, KP PZPR w Tomaszowie, sygn. 64: protokół jw. z 7 IX 1954, k. 61.

⁸² Tamże, KP PZPR w Hrubieszowie, sygn. 71: protokół jw. z 5 II 1950, k. 21.

⁸³ Aktywiście, na którego narzekano, że trzeba z niego „słowa wydzierać” i który nic nie zdziałał w terenie, został niebawem rachmistrzem KP w Zamościu. Tamże, KP PZPR w Zamościu, sygn. 65: protokół jw. z 24 I 1952, k. 55; tamże, sygn. 73: protokół jw. z 17 VI 1953, k. 48.

Egzekutywy KP, zwłaszcza na początku, nie działały w tym zakresie niezależnie od KW. Nie tylko informowano go o angażowaniu i przenoszeniu na inne stanowiska kancelistów, lecz zwracano się do niego o *placet*⁸⁴. Udział KW w ich angażowaniu ulegał stopniowej redukcji i uproszczeniu. Na początku 1949 r. wniosków egzekutyw dotyczących zatrudnienia kancelisty, jeśli nie towarzyszyła im kompletna dokumentacja kandydata (jego podanie, życiorys i szczegółowa charakterystyka), nie rozpatrywano, lecz zwracano do uzupełnienia⁸⁵. Później miał wystarczać, inaczej niż w przypadku funkcjonariuszy politycznych, sam wniosek⁸⁶. Angaż mógł nastąpić dopiero po otrzymaniu pisemnej zgody KW. Niekiedy wstrzymywał on lub unieważniał decyzje personalne powiatowego kierownictwa, np. w październiku 1950 r. odmówiono zatwierdzenia wytypowanego przez egzekutywę KP w Zamościu kandydata na referenta kancelarii⁸⁷, w kwietniu 1951 r. na polecenie KW egzekutywa KP we Włodawie anulowała uchwałę w podobnej sprawie⁸⁸. Wkraczał on też w obsadę kancelarii KP gdy – jak w KP w Lublinie⁸⁹ – były trudności ze znalezieniem kandydata na pracownika: kierował wtedy na wakujący etat odpowiedniego „towarzysza”. KW w końcu zrezygnował z zatwierdzenia angażu personelu technicznego KP, ich egzekutywy miały to załatwiać same⁹⁰. Musiały prosić o zgodę KW tylko, gdy zamierzały do kancelarii przenieść pracownika innego wydziału⁹¹.

Sekretarzy technicznych i/ lub maszynistki większość KP PZPR „odziedziczyła” wprost po poprzednikach, zwłaszcza po KP PPR – po KP PPS w znikomym stopniu⁹². Tak było w Białej Podlaskiej, Biłgoraju, Krasnymstawie, Kraśniku, Lubartowie, Lublinie (powiecie i mieście), Łukowie, Puławach, Radzynie, Włodawie i Zamościu. Jedynie w KP w Chełmie, Hrubieszowie i Tomaszowie w kancelarii na starcie zaczęli pracować nowi ludzie⁹³. Wkrótce wszystkie KP doświadczyły mniej lub bardziej dynamicznie przebiegającej fluktuacji kadr w tym sektorze, o czym jeszcze wspomnę. Nowo zatrudniani kanceliści pochodzili z różnych instytucji i organizacji. Wielu pracowało jako

⁸⁴ KP w Białej Podlaskiej, Chełmie i Puławach w latach 1949-1950 prosiły go o zatwierdzenie angażu sekretarza technicznego, referenta kancelarii i maszynistek. Zob. APL, KW PZPR, sygn. 3359: pismo z KP w Białej Podlaskiej do wydziału personalnego KW z 25 I 1949, k. 19; tamże, KP PZPR w Chełmie, sygn. 79: protokół z zebrania egzekutywy KP z 7 I 1950, k. 7; tamże, KW PZPR, sygn. 3362: pismo z KP w Puławach do wydziału kadr KW z 21 XII 1950, k. 12.

⁸⁵ APL, KW PZPR, sygn. 3359: pismo z wydziału kadr do KP we Włodawie z 17 II 1949, k. 159.

⁸⁶ Tamże, pismo z wydziału kadr KW do KP w Tomaszowie z 9 VI 1949, k. 84.

⁸⁷ APL, KW PZPR, sygn. 3314: lista kandydatów z naboru do aparatu partyjnego z uwzględnieniem zakwalifikowanych i podlegających wyjaśnieniu z 21 X 1950, k. 23; tamże, KP PZPR w Zamościu, sygn. 59: protokół z zebrania egzekutywy KP z 5 IX 1950, k. 141.

⁸⁸ Tamże, KP PZPR w Włodawie, sygn. 68: protokół jw. z 4 IV 1951, k. 4.

⁸⁹ Tamże, KW PZPR, sygn. 3285: sprawozdanie wydziału personalnego KW za XI 1949, k. 19.

⁹⁰ Por. tamże, sygn. 3366: pismo z wydziału kadr KW do KP w Hrubieszowie z 12 XI 1951, k. 36; tamże, sygn. 3372: pismo z wydziału kadr KW do KP w Białej Podlaskiej z 10 XI 1952, k. 2. Oba pisma dotyczą referentów kancelarii,

⁹¹ W KP w Lublinie zamierzano wnioskować do KW o zatwierdzenie przeniesienia dotychczasowej kierownik kartoteki na stanowisko kierownika kancelarii. APL, KP PZPR w Lublinie, sygn. 63: protokół z zebrania egzekutywy KP z 3 VI 1953, k. 119.

⁹² Ogółem wśród kancelistów KP PZPR udało mi się naliczyć 18 byłych członków PPS (w latach 1944-1948), zapewne nie jest to liczba ostateczna. Ustaliłem, że wcześniej kancelistą KP PPS była na pewno jedna osoba, tj. rachmistrz KP PZPR w Hrubieszowie (1949-1950) Stanisław Konefał, wcześniej maszynista-sekretarz techniczny tamtejszego KP PPS. Zob. APL, KP PZPR w Hrubieszowie, sygn. 473: charakterystyka rachmistrza KP z 10 II 1950, k. 46.

⁹³ Tamże, KW PZPR, sygn. 3929: wykaz imienny pracowników podległych KP i KM, k. 116-121.

urzędnicy starostw i prezydiiów powiatowych rad narodowych (dalej: PPRN), niektórzy w aparacie rad szczebla gminnego i zarządach gminnych – późniejszych prezydiach gminnych rad narodowych (dalej: PGRN). Byłych pracowników starostw/ PPRN można spotkać w kancelariach KP w Białej Podlaskiej (referent Henryk Doroszuk⁹⁴), Hrubieszowie (referenci Ryszard Paciorkowski⁹⁵ i Mieczysław Konefał⁹⁶, rachmistrz Józef Baj i maszynistka Czesława Sławińska⁹⁷), Kraśniku (referent Zygmunt Bigos⁹⁸), Lubartowie (maszynistka Janina Ozygała⁹⁹, referenci Waclaw Gryta¹⁰⁰ i Bogdan Pomorski¹⁰¹), Puławach (maszynistka Bronisława Krocak¹⁰²), Tomaszowie (referentka Genowefa Fikus¹⁰³) i Włodawie (referenci Mieczysław Antoniczewski¹⁰⁴ i Jan Bareja¹⁰⁵). Z zarządów gmin/ PGRN pochodzili kanceliści z Krasnegostawu (referent Henryk Jachimowicz¹⁰⁶), Lubartowa (maszynistki Maria Kobyłka i Wanda Woźniak¹⁰⁷) i Zamościa (maszynistka Stefania Koman¹⁰⁸). Maszynistka wydziału kadr KM w Lublinie Sabina Wypych wcześniej była sekretarką WRN¹⁰⁹.

Rezerwuarem kancelistów KP były też inne instytucje. Krystyna Tymoszuć, referentka kancelarii KP w Chełmie, wcześniej pracowała w PUBP w Hrubieszowie¹¹⁰. Mikołaj Tatur, referent-kancelista KP w Kraśniku, przedtem był buchalterem w Państwowych Nieruchomościach Ziemskich (potem PGR) w Wólce Gościeradowskiej¹¹¹. Jan

⁹⁴ Był kadrowym w PPRN. Tamże, KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 66: protokół z zebrania egzekutywy KP z 29 I 1954, k. 82.

⁹⁵ Pełnił obowiązki kierownika referatu wyznań w PPRN Hrubieszowie (tamże, KP PZPR w Hrubieszowie, sygn. 69: protokół jw. z 28 III 1951, k. 17), jeszcze wcześniej pracował w PPRN w Biłgoraju (tamże, KW PZPR, sygn. 3366: pismo z KP PZPR w Hrubieszowie do KW z 31 X 1951, k. 37).

⁹⁶ Wcześniej był kierownikiem referatu kultury w PPRN. Tamże, KP PZPR w Hrubieszowie, sygn. 75: protokół z zebrania egzekutywy KP z 30 XII 1953, k. 177.

⁹⁷ APL/ OCh, Starostwo powiatowe w Hrubieszowie, sygn. 1264: spis imienny pracowników starostwa na 1 V 1945, k. nlb. (był dezynfektorem w referacie zdrowia); tamże, sygn. 47: lista pracowników starostwa, b.d., k. nlb. (pracowała jako kancelistka).

⁹⁸ Uprzednio kierownik referatu kadr PPRN. Zob. APL, KW PZPR, sygn. 3297: imienny wykaz pracowników politycznych KP w Kraśniku przyjętych do pracy w okresie 1 I – 30 IV 1952, k.

⁹⁹ Tamże, KP PZPR, sygn. 3293: wykaz pracowników politycznych KP w Tomaszowie, [1950], k. 25.

¹⁰⁰ Tamże, protokół jw. z 17 II 1949, k. 21. Był też sekretarzem ZP Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej. Tamże, sygn. 1: protokół z powiatowej konferencji sprawozdawczo-wyborczej z 6 III 1949, k. 5.

¹⁰¹ Pracował w referacie przemysłowym. Zob. APL, KW PZPR, sygn. 3292: wykaz pracowników politycznych i technicznych KP w Lubartowie, [X/XI 1950], k. 31.

¹⁰² Jako kancelistka pracowała w starostwie a potem w PPRN. Zob. tamże, KP PZPR w Puławach, sygn. 456: wykaz składu politycznego starostwa [puławskiego] wg stanu na dzień 1 X, z 5 X 1949, k. 63; tamże, sygn. 65: protokół z zebrania egzekutywy KP z 9 I 1952, k. 18..

¹⁰³ APL, KW PZPR, sygn. 3293: wykaz pracowników politycznych KP w Tomaszowie, [1950], k. 25.

¹⁰⁴ Poborca podatkowy wydziału finansowego PPRN. Tamże, sygn. 3296: imienny wykaz pracowników KP we Włodawie przyjętych do pracy w okresie 1 I – 30 VI 1951, k. 73.

¹⁰⁵ Był pracownikiem wydziału drogowego PPRN. APL, KP PZPR we Włodawie, sygn. 70: protokół z zebrania egzekutywy KP z 21 XI 1951, k. 111.

¹⁰⁶ Był wcześniej referentem wojskowym i zastępcą przewodniczącego w PGRN w Krasnymstawie. Tamże, KW PZPR, sygn. 3320: lista słuchaczy WSzP w Lublinie, 1 XI 1952, k. nlb.

¹⁰⁷ Pracowały odpowiednio w ZG Abramów i Tarlo. Tamże, sygn. 3292: wykaz pracowników politycznych i technicznych KP w Lubartowie, [X/XI 1950], k. 31.

¹⁰⁸ Pracowała w ZG w Krasnobrodzie. APL, KW PZPR, sygn. 3285: sprawozdanie personalne KP w Zamościu za I 1950, k. 66.

¹⁰⁹ Tamże, sygn. 3295: wykaz pracowników KM w Lublinie na 1 X 1951, k. 17.

¹¹⁰ APL, KP PZPR w Hrubieszowie, sygn. 412: lista członków koła PPR przy PUBP dla wszystkich stałych [posiadaczy] legitymacji partyjnych, b.d., k. 6.

¹¹¹ Tamże, KP PZPR w Kraśniku, sygn. 1: wykaz imienny delegatów obecnych na konferencji partyjnej w

Pawka nim został maszynistą KP w Puławach był inspektorem Państwowej Inspekcji Handlowej¹¹². Tomaszowski referent kancelarii KP Zygmunt Kyć przeszedł tam z referatu kontraktacji i skupu żywca przy Centralnym Urzędzie Skupu i Kontraktacji (dalej: CUSiK) w Krynicach¹¹³. Referentka KP w Zamościu Ludwika Pasierbiewicz uprzednio była pielęgniarką w Przychodni Dziecka w Zwierzyńcu¹¹⁴.

Powolywano ich także z kontrolowanych przez partię organizacji społecznych, związków zawodowych i spółdzielni. Pracownica Powiatowej Rady Związków Zawodowych Maria Mazuś była epizodycznie maszynistką KP w Lubartowie¹¹⁵. Tamtejsze referentki kancelarii były wcześniej pracownicami aparatu LK: Irena Pikul to przewodnicząca Powiatowego Zarządu LK¹¹⁶, a jego sekretarka to Janina Szymona¹¹⁷. Do KP w Lublinie jako kancelista trafił Albin Stec, pracownik Zarządu Wojewódzkiego Związku Samopomocy Chłopskiej, a na rachmistrza przyjęto Józefa Turka z Wojewódzkiego Zarządu Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej (dalej: TPPR)¹¹⁸. Pracownikami Powszechnej Organizacji Służba Polsce (dalej: PO „SP”) byli referenci kancelarii KP w: Radzynie Janina Mazur, Białej Podlaskiej Henryk Szewczyk, Zamościu Kazimiera Kulawiak i Hrubieszowie Zygmunt Gneciak oraz maszynistka KP w Lublinie Sylwia Kania¹¹⁹. Referent kancelarii KP w Radzynie Władysław Wołodko niegdyś był kierownikiem gospodarczym GS w Komarówce¹²⁰, a w GS w Goraju pracowała późniejsza referentka KP w Biłgoraju Irena Żań¹²¹. Doświadczenie z pracy w PZGS mieli referenci z KP we Włodawie Danuta Woźniak¹²² i Radzynie Antoni Suchecki¹²³ oraz maszynistki KP w Lubartowie Janina Trąbka¹²⁴ i Lublinie Gabriela Kilian¹²⁵. W Hrubieszowie rachmistrzem KP Zofię Szydłowską powołano ze Spółdzielni „Przyszłość”, gdzie była kadrową¹²⁶.

Kancelistów rekrutowano też spośród pracowników różnych przedsiębiorstw. Były wśród nich: Państwowy Bank Rolny, dający wcześniej zatrudnienie rachmistrzowi KP w Łukowie Eugeniuszowi Zielińskiemu¹²⁷, PKP, gdzie pracowali hrubieszowski referent kancelarii Władysław Jabłoński¹²⁸ i maszynistka KM w Lublinie Janina Maciejew-

dn. 27 II 1949, k. 12.

¹¹² Tamże, KW PZPR, sygn. 3315: wykaz absolwentów WSzP II turnusu w 1951, k. 171.

¹¹³ Tamże, sygn. 3297: wykaz imienny pracowników politycznych przyjętych do pracy w KP w Tomaszowie od 1 I do 30 IV 1952, k. 117.

¹¹⁴ APL, KP PZPR w Zamościu, sygn. 63: protokół z zebrania egzekutywy KP z 11 VII 1951, k. 67.

¹¹⁵ Tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 76: protokół jw. z 1 I 1949, k. 2.

¹¹⁶ Tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 78: protokół jw. z 29 III 1950, k. 186.

¹¹⁷ Tamże, sygn. 85: protokół jw. z 14 III 1951, k. 45.

¹¹⁸ APL, KW PZPR, sprawozdanie wydziału personalnego KW za XI 1949, k. 19.

¹¹⁹ APL, Komenda Wojewódzka PO „SP”, sygn. 51: rozkaz personalny komendanta wojewódzkiego PO „SP” z 30 XII 1949, k. 3; tamże, rozkaz jw. z 20 XI 1949, k. 16; tamże, rozkaz jw. z 15 X 1949, k. 22; tamże, rozkaz jw. z 28 I 1949, k. 100; tamże, rozkaz jw. z 11 VII 1949, k. 50.

¹²⁰ APL, KW PZPR, sygn. 3293: wykaz imienny zmian w aparacie partyjnym KP w Radzynie w okresie od 1 I do 15 VIII 1950, k. 14.

¹²¹ APL, KP PZPR w Biłgoraju, sygn. 65: protokół z zebrania egzekutywy KP z 10 XII 1952, k. 131.

¹²² APL, KP PZPR we Włodawie, sygn. 68: protokół jw. z 6 VI 1951, k. 151.

¹²³ Do pracy w aparacie urlopowano go stamtąd bezterminowo. APL, KP PZPR w Radzynie, sygn. 59: protokół jw. z 8 II 1949, k. 11.

¹²⁴ APL, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 85: protokół jw. z 19 III 1951, k. 77.

¹²⁵ Pracowała w referacie pasz i kontraktacji zbóż. APL, KW PZPR, sygn. 3292: wykaz imienny zmian w aparacie partyjnym KP w Lublinie za okres 1 I - 15 VIII 1950, k. 12.

¹²⁶ APL, KP PZPR w Hrubieszowie, sygn. 68: protokół z zebrania egzekutywy KP z 8 III 1951, k. 140.

¹²⁷ APL, KW PZPR, sygn. 3359: pismo KP w Łukowie do wydz. personalnego KW z 3 IX 1949, k. 129.

¹²⁸ APL, KP PZPR w Hrubieszowie, sygn. 1: wykaz imienny delegatów na powiatową konferencję spr-

ska¹²⁹, Miejski Handel Detaliczny (dalej: MHD), skąd ściągnięto krasnostawską referentkę Janinę Suchowolak¹³⁰ i rachmistrza KM w Lublinie Józefa Korolczuka¹³¹, Państwowy Monopol Tytoniowy, w którym doświadczenia zawodowe zbierała późniejsza kierownik kancelarii KP w Lublinie Irena Figiel¹³², oraz poczta – tam, zanim został kancelistą KP w Łukowie, pracował jako robotnik Henryk Zieliński¹³³. Z Lubelskiej Wytwórni Narzędzi Precyzyjnych „Grawer” na referenta kancelarii tamtejszego KP przeszedł Waław Szewczyk¹³⁴, a ekspedientką Sklepu Detalicznego Centrali Tekstylniej i Przedsiębiorstwa Państwowego PDT była późniejsza referentka kancelarii białskopodlaskiego KP Helena Pawluk¹³⁵. Niektóre z pracownic kancelarii KP to były gospodynie domowe¹³⁶.

Dłuższy staż w partii przemawiał na korzyść ubiegających się o posadę kancelisty KP¹³⁷. Z powodu jego braku egzekutywy czasem utracaly kandydatury¹³⁸. Ale wymogu stażu, a nawet partyjności nie traktowano bezwzględnie. Większość personelu kancelarii to młodzi ludzie – o czym dalej – nie mogący wykazać się długoletnim członkostwem w PZPR bądź w PPR czy PPS. Dane na temat rocznych dat akcesji do PZPR 104 osób (w tylu przypadkach udało mi się je ustalić) stanowiących ok. 1/3 ogółu kancelistów, pokazuje tabela.

Tabela nr 2: Długość stażu w partii części pracowników kancelaryjnych KP PZPR (opracowanie własne).

do 1950 r.		1951-1952		od 1953 r.	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
91	87,5%	12	11,5%	1	1%

Potwierdzają one tezę o preferowaniu przy zatrudnianiu osób o dłuższym stażu w partii. Rzadziej przyjmowano do niej już pracujących kancelistów. Niektórzy z nich

wozdawczo-wyborczą z 13 III 1949, k. 7. Jako aktywista partyjny zbytnio się tam angażował w „robotę papierkową”, a za mało w pracę społeczno-polityczną. APL, KW PZPR, sygn. 2044: sprawozdanie KP w Hrubieszowie za I 1949, k. 25.

¹²⁹ APL, KM PZPR w Lublinie, sygn. 89: protokół z zebrania egzekutywy KM z 4 X 1950, k. 8-9.

¹³⁰ Była kierowniczką sklepu MHD. APL, KP PZPR w Krasnymstawie, sygn. 639: imienny wykaz pracowników politycznych (etatowych) KP przyjętych do pracy w okresie 1 I – 22 V 1952, k. 46.

¹³¹ Pracował w wojewódzkim biurze MHD jako kierownik sekcji organizacji, rachuby i kontroli finansowej. APL, Wojewódzki Zarząd MHD w Lublinie, sygn. 91: ocena pracy J. Korolczuka z 1 IV 1953, k. 989.

¹³² Była zatrudniona jako pracownica fizyczna. APL, KW PZPR, sygn. 3295: imienny wykaz pracowników politycznych KP w Lublinie przyjętych do pracy w okresie 1 I – 1 VII 1951, k. 46.

¹³³ APL, wykaz pracowników jw. KP w Łukowie przyjętych do pracy w okresie 1 I – 30 VI 1951, k. 85.

¹³⁴ APL, KW PZPR, sygn. 3292: wykaz imienny zmian w aparacie partyjnym KP w Lublinie za okres 1 I – 15 VIII 1950, k. 12.

¹³⁵ Por. tamże, KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 1: wykaz imienny delegatów na konferencję partyjną w dn. 6 III 1949, k. 14; KW PZPR, sygn. 3361: pismo z wydziału personalnego KW do ewidencji wydziału personalnego KC z 20 V 1950, k. 167; tamże, sygn. 3303: imienny wykaz towarzyszy, którzy zostali zatwierdzeni na różne stanowiska w aparacie partyjnym, 18 IX 1950, k. 3.

¹³⁶ Np. referentka z Hrubieszowa Janina Jusiuk. APL, KW PZPR, sygn. 3297: wykaz pracowników etatowych KP w Hrubieszowie przyjętych do pracy w okresie 1 I – 30 IV 1952, k. 25.

¹³⁷ Gdy w 1950 rozważano zatrudnienie rachmistrz-kancelistki w KP w Biłgoraju, za niekorzystne uznano to, że była ona kandydatką, nie zaś stałym członkiem PZPR. Lecz inne względy zadecydowały o objęciu przez nią tego stanowiska. Tamże, KP PZPR w Biłgoraju, sygn. 60: protokół z zebrania egzekutywy KP z 11 I 1950, k. 22.

¹³⁸ W KM w Lublinie z tego powodu przepadł kandydat na pomocnika rachmistrza w referacie finansowym. Zob. tamże, KM PZPR w Lublinie, sygn. 87: protokół jw. z 24 I 1950, k. 19.

to kandydaci w PZPR, a część w ogóle do niej nie należała. Zjawisko to nie było typowe dla Lubelszczyzny¹³⁹. Oto kilka charakterystycznych przykładów. Będąca rachmistrzem i maszynistką KP we Włodawie Krystyna Rajzner (listopad 1950 r. – czerwiec 1951 r.) kandydatem w partii została w kwietniu 1951 r.¹⁴⁰, a stałym członkiem w czerwcu 1952 r.¹⁴¹ W KP w Radzynie Daniela Krupska, maszynistka od końca 1951 r. do początku 1953 r., kandydatką i stałym członkiem PZPR została odpowiednio w marcu 1952 r. i styczniu 1953 r.¹⁴² Podobne sytuacje wystąpiły w KP w Łukowie¹⁴³, Biłgoraju¹⁴⁴ i KM w Lublinie¹⁴⁵. Kanceliści bez stażu inaczej udowodniali, że są godni zaufania kierownictwa partii, legitymując się np. członkostwem w PO „SP”, ZMP i LK albo odpowiednimi powiązaniami rodzinnymi¹⁴⁶. Posiadanie (lub nie) partyjnej legitymacji także w kontekście awansu bywało mniej istotne, niż jego zaufanie¹⁴⁷.

Zwalnianie z pracy kancelistów też należało do egzekutyw KP. Podejmując decyzje w tej sprawie kierowały się rozmaitymi pobudkami. Podstawową była konstatacja, że określone osoby nie nadają się do tej pracy¹⁴⁸. W ten sposób interpretowano nieumiejętne wykonywanie zadań, zaniedbywanie obowiązków i niewłaściwy stosunek do przełożonych, zwłaszcza nieposłuszeństwo. Dlatego pracę straciły maszynistki KP we Włodawie w 1950 r.¹⁴⁹, Krasnymstawie w 1951 r.¹⁵⁰ i Lublinie w 1952 r.¹⁵¹, referent kancelarii KP w Krasnymstawie w 1951 r.¹⁵² i rachmistrzowie KP we Włodawie w 1950 r.¹⁵³ i Łukowie w 1952 r.¹⁵⁴

¹³⁹ Zob. B. Dymek, *Pracownicy etatowi Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej*, „Z pola walki”, nr 3-4 (103-104), 1983, s. 73.

¹⁴⁰ APL, KP PZPR w Włodawie, sygn. 68: protokół z zebrania egzekutywy KP z 11 IV 1951, k. 21.

¹⁴¹ Tamże, KP PZPR we Włodawie, sygn. 72: protokół jw. z 30 VI 1952, k. 139.

¹⁴² Por. tamże, KP PZPR w Radzynie, sygn. 67: protokół jw. z 31 X 1951, k. 87; tamże, sygn. 68: protokół jw. z 19 III 1952, k. 122; tamże, sygn. 71: protokół jw. z 20 I 1953, k. 9.

¹⁴³ Będąca tam od końca 1951 maszynistką, a potem referentem kancelarii (1954) Teresa Trochimska została kandydatką dopiero jesienią 1952, a stałym członkiem PZPR w XII 1953. Zob. APL, KP PZPR w Łukowie, sygn. 74: protokół jw. z 8 X 1952, k. 131; tamże, sygn. 80: protokół jw. z 2 XII 1953, k. 102.

¹⁴⁴ Tamtejszą maszynistkę Aleksandrę Miszę (od 1 I 1954) przyjęto jako kandydatkę PZPR w VIII 1954. Tamże, KP PZPR w Biłgoraju, sygn. 72: protokół jw. z 20 VIII 1954, k. 45.

¹⁴⁵ Maszynistka w kancelarii (od 20 VIII 1954) Natalia Borowska jako kandydatka PZPR została zatwierdzona dopiero wiosną 1956. Tamże, KM PZPR w Lublinie, sygn. 122: protokół jw. z 10 V 1956, k. 108.

¹⁴⁶ W 1952 zamojską maszynistkę zatrudniono jako budzącą zaufanie z uwagi na przynależność do ZMP i bycie żoną oficera – członkiem partii. Tamże, KP PZPR w Zamościu, sygn. 65: protokół jw. z 9 I 1952, k. 22.

¹⁴⁷ Por. A. Dudek, „Pierwsza władza”. *Model nadzoru PZPR nad władzą ustawodawczą, wykonawczą i sądownictwem*, [w:] *Władza w PRL. Ludzie i mechanizmy*, red. K. Rokicki i R. Spalek, Warszawa 2011, s. 55.

¹⁴⁸ Tamże, KP PZPR w Tomaszowie, sygn. 566: imienny wykaz zwolnionych i przesuniętych pracowników KP i KG za okres 1 I – 30 VI, z 5 VII 1951, k. 6; tamże, KW PZPR, sygn. 3297: imienny wykaz zwolnionych i przesuniętych pracowników politycznych KP w Kraśniku w okresie 1 I – 22 V 1952, k. 47.

¹⁴⁹ Tamże, KP PZPR we Włodawie, sygn. 63: protokół z zebrania egzekutywy KP z 1 III 1950, k. 77.

¹⁵⁰ Tamże, KP PZPR w Krasnymstawie, sygn. 74: protokół jw. z 2 V 1951, k. 40, 41.

¹⁵¹ Por. tamże, KP PZPR w Lublinie, sygn. 59: protokół jw. z 12 II 1952, k. 42; tamże, sygn. 60: protokół jw. z 3 V 1952, k. 37.

¹⁵² Tamże, KP PZPR w Krasnymstawie, sygn. 547: imienny wykaz pracowników zwolnionych i przesuniętych wewnątrz aparatu w okresie 1 I – 30 VI 1951, k. 2. Tu wpisano, że zaważyły względy polityczne (jej imię mylnie zapisano jako Helena).

¹⁵³ Przpracowawszy niespełna dwa miesiące jako referent kancelarii KP we Włodawie Stanisław Łubiński (od 1 VII 1950) został przeniesiony na rachmistrza. Jako taki pracował tylko miesiąc, bo okazał się „za słaby”, tzn. nie dość wykształcony dla wykonywania tej funkcji. Zob. tamże, KP PZPR we Włodawie, sygn. 65: protokół z zebrania egzekutywy KP z 24 VIII 1950, k. 60; tamże, protokół jw. z 23 IX 1950, k. 110..

¹⁵⁴ Tamże, KP PZPR w Łukowie, sygn. 71: protokół jw. z 14 II 1952, k. 73, 76. Dodatkowo obciążało go nie przyznanie się do tego, że jego brat mieszkał w Egipcie.

Podrywanie autorytetu partii i niemoralne zachowanie to kolejne powody usuwania ich z pracy. Notoryczne pijaństwo i przywłaszczenie pobranych od rachmistrza pieniędzy dla KG przesądziły o zwolnieniu w 1951 r. referenta kancelarii KP w Krasnymstawie¹⁵⁵. Dwa lata później wyrzucono stamtąd innego referenta za próbę wyłudzenia łapówki od rolnika¹⁵⁶, w kolejnym roku zwolniono maszynistkę m.in. za oszukiwanie przełożonych i udział w awanturach¹⁵⁷. Z KP w Kraśniku odeszła referentka kancelarii za kontakty z „chłopcem chuliganem”, przez którego zaniedbywała pracę¹⁵⁸. Jej następcą stracił posadę za upicie się i strzelanie z rewolweru podczas urlopu w Janowie, czym „wprowadził w błąd” pracowników PUBP¹⁵⁹. Pod koniec 1951 r. za upijanie się i nie radzenie sobie z obowiązkami zwolniono rachmistrza KP we Włodawie¹⁶⁰. Rok później to samo stanowisko w KP w Puławach stracił „towarzysz”, który „pożyczył”, bodajże z kasy komitetu, pieniądze na handel końmi¹⁶¹. Rachmistrz KP w Zamościu została w 1953 r. zwolniona za zły stosunek do pracy, pijaństwo i „towarzystwo” z szoferem KP¹⁶².

Kilka kancelistek odeszło z powodu swej niedyskrecji. W KP w Białej Podlaskiej referentkę kancelarii obwiniono o „wynoszenie poza komitet”, w tym do bezpartyjnych, spraw omawianych w nim i na zebraniach egzekutywy. Także w biurze KP nie zachowywała się pod tym względem właściwie¹⁶³. Z kolei w KP w Radzynie ujawniono proceder „wynoszenia” poza komitet tajemnicy partyjnej przez referentkę kancelarii¹⁶⁴.

Poważniejszą przyczyną zwolnień były względy ideologiczne i polityczne. W 1949 r. w KP w Lubartowie zwolniono referenta kancelarii i maszynistkę. Ten pierwszy przed wojną miał być „rozbijaczem komuny więziennej KPP”, w przypadku maszynistki „wina” polegała na byciu córką „granatowego” policjanta¹⁶⁵. Rachmistrz KP w Biłgoraju został usunięty, bo przed wojną był członkiem Związku Strzelców, a za okupacji pracował jako poborca podatkowy¹⁶⁶. Stamtąd musiała też odejść maszynistka, uosabiająca według członka egzekutywy „nie należyta” obsadę KP z uwagi na członkostwo w „klerykalnej organizacji”¹⁶⁷. To samo spotkało maszynistkę KP w Zamościu, o której

¹⁵⁵ Tamże, KP PZPR w Krasnymstawie, sygn. 75: protokół jw. z 4 VII 1951, k. 2.

¹⁵⁶ Tamże, sygn. 83: protokół jw. z 17 VI 1953, k. 106.

¹⁵⁷ Jednocześnie usankcjonowano uchwałę POP o wykluczeniu jej z partii. Tamże, sygn. 92: protokół jw. z 17 IX 1954, k. 11.

¹⁵⁸ Por. APL, KW PZPR, sygn. 401: protokół z plenum WKKP z 1 III 1952, k. 86; tamże, KP PZPR w Kraśniku, sygn. 77: protokół z zebrania egzekutywy KP z 1 III 1952, k. 96. W innym dokumencie powody jej zwolnienia określono jako moralne i polityczne. Tamże, KW PZPR, sygn. 3297: imienny wykaz zwolnionych i przesuniętych pracowników politycznych KP w Kraśniku w okresie 1 I – 22 V 1952, k. 47.

¹⁵⁹ Zwolniono go z datą wsteczną, tj. z dniem 6 X tr. Tamże, KP PZPR w Kraśniku, sygn. 83: protokół jw. z 13 X 1952, k. 92-93.

¹⁶⁰ Tamże, KP PZPR we Włodawie, sygn. 70: protokół jw. z 21 XII 1951, k. 139.

¹⁶¹ Nie wywiązywał się też z obowiązków i był niechętny wyjeżdżaniu w teren jako aktywista. Zob. tamże, KP PZPR w Puławach, sygn. 67: protokół jw. z 8 X 1952, k. 115; tamże, sygn. 68: protokół jw. z 5 XI 1952, k. 40.

¹⁶² Tamże, KP PZPR w Zamościu, sygn. 73: protokół jw. z 17 VI 1953, k. 48.

¹⁶³ Dowodziło tego odpieczętowanie przez nią pisma nadesłanego z KW z informacją o zwolnieniu z aparatu partyjnego pewnego „towarzysza”, które bez porozumienia z I sekretarzem okazała wszystkim do przeczytania. Zob. tamże, KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 56: protokół jw. z 3 II 1951, k. 21.

¹⁶⁴ Dodatkowo zarzucono jej plotkarstwo, miała zajmować się „[...] bajdami wygadując do kobiet na pracowników KP”. Zob. tamże, KP PZPR w Radzynie, sygn. 73: protokół jw. z 24 XII 1953, k. 114.

¹⁶⁵ Tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 77: protokół jw. z 7 X 1949, k. 31.

¹⁶⁶ APL, KW PZPR, sygn. 3285: sprawozdanie wydziału personalnego KW za XII 1949 i I 1950, k. 30.

¹⁶⁷ Tamże, KP PZPR w Biłgoraju, sygn. 59: protokół z zebrania egzekutywy KP z 6 X 1949, k. 45. Usiłowano

do egzekutywy dotarły pogłoski, że deklarowała nie oddanie głosu „na demokrację” w wyborach do Sejmu i rozpowiadała, że do partii wciągnięto ją siłą¹⁶⁸. Zwolniono też inną tamtejszą maszynistkę, której ojciec miał być folksdojczem, oraz referentkę kancelarii m.in. za „obcoklasowość” i intryganctwo¹⁶⁹. Referent z KP w Radzynie stracił posadę za rzekomą przynależność do sekty epifanistów¹⁷⁰. Jego odpowiedniczkę z zamojskiego KP zdjęto w 1951 r. ze stanowiska jako żonę byłego sędziego grodzkiego w Kowlu. Egzekutywa KP została przy okazji zrugana przez przedstawiciela KW za brak czujności i postraszona przedstawieniem sprawy na posiedzeniu egzekutywy KW¹⁷¹. Niebawem specjalna komisja po analizie składu aparatu KP kazała zwolnić maszynistkę za to, że wcześniej pracowała w Caritas¹⁷². W KP w Lubartowie za przyczyną innej spec-komisji zwolniono referentkę kancelarii, na co złożyło się m.in.: otrzymana wcześniej nagana, odmowa wzięcia udziału w szkoleniu, nie wywiązywanie się ojca ze skupu zboża i korespondowanie jej męża ze szwagrem mieszkającym za granicą¹⁷³. Podobna komisja w KP w Tomaszowie doprowadziła do zwolnienia maszynistki o „niejasnej przeszłości” w okresie okupacji¹⁷⁴. Kancelistę KP w Kraśniku zalecał zwolnić kierownik wydziału kadr KW z uwagi na przynależność do Batalionów Chłopskich i tajemnicze wypuszczenie po miesiącu z więzienia przez gestapo. Wniosku tego nie poparła z braku dowodów egzekutywa KW¹⁷⁵. Nie zawsze fakty z przeszłości lub kłopotliwe powiązania rodzinne wiodły do usunięcia z aparatu PZPR, czego przykładem jest referent kancelarii KP w Łukowie Piotr Pycko. Nie zwolniono go, mimo że był „andersowcem”, który do kraju wrócił dopiero w 1947 r. i miał brata w swoim czasie internowanego w ZSRR¹⁷⁶. Co więcej, jego kariera przebiegała bez zakłóceń¹⁷⁷.

się jej pozbyć już w V tr. Tamże, protokół jw. z 7 V 1949, k. 8.

¹⁶⁸ APL, KP PZPR w Zamościu, sygn. 56: protokół jw. z 12 II 1949, k. 25. Jej zwolnienie przeciągnęło się o niemal pół roku, być może powodem były trudności ze znalezieniem następczyni.

¹⁶⁹ Tamże, sygn. 59: protokół jw. z 3 VIII 1950, k. 66-67.

¹⁷⁰ Por. APL, KW PZPR, sygn. 3293: wykaz imienny zmian w aparacie partyjnym KP w Radzynie w okresie od 1 I do 15 VIII 1950, k. 14; tamże, sygn. 3362: wyciąg z protokołu z zebrania egzekutywy KP w Radzynie z 4 V 1950 dla KW (data wyciągu 16 V 1950), k. 136.

¹⁷¹ Nie dopełniono obowiązku jej „przeanalizowania”, chociaż dysponowano aktami. Tamże, KP PZPR w Zamościu, sygn. 64: protokół z zebrania egzekutywy z 16 XI 1951, k. 132,133.

¹⁷² Tamże, sygn. 65: protokół jw. z 30 I 1952, k. 79.

¹⁷³ APL, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 91: protokół jw. z 13 II 1952, k. 110.

¹⁷⁴ Por. tamże, KP PZPR w Tomaszowie, sygn. 59: protokół jw. z 26 III 1952, k. 93; tamże, KW PZPR, sygn. 401: protokół z plenum WKKP z 2 V 1952, k. 95 (orzeczono, że dzięki temu posunięciu aparat KP stał się „dobrze ustawiony”).

¹⁷⁵ Poleciała wnioskodawcy zebrać dowody sprawę definitywnie wyjaśnić. Tamże, sygn. 174: protokół z zebrania egzekutywy KW z 31 XII 1949, k. 60. Postępowanie sprawdzające widocznie niczego nie wykazało. M. Tatura przesunięto niebawem na etat sprawozdawcy KP.

¹⁷⁶ Tamże, sygn. 3295: wykaz pracowników KP w Łukowie na 1 VII 1951, k. 81.

¹⁷⁷ Egzekutywa KP wytypowała go do odbycia rocznego przeszkolenia w wojewódzkiej szkole partyjnej, a KW jego kandydaturę zatwierdził. Po jej skończeniu od 15 VI 1952 został zaangażowany jako instruktor organizacyjny, zajmując to stanowisko do końca X tr. Chociaż jeszcze w VII egzekutywa KW zatwierdziła go do pracy na odcinku ewidencji partyjnej, na etat referenta ds. ewidencji formalnie przeszedł w XI i zajmował go do XII tr. Od I 1953 do II 1954 był ponownie instruktorem organizacyjnym, od III do VIII tr. znów zajmował się ewidencją partyjną, zaś od IX 1954 ponownie objął etat instruktora organizacyjnego. APL, KP PZPR w Łukowie, sygn. 69: protokół z zebrania egzekutywy KP z 27 VI 1951, k. 31; tamże, KW PZPR, sygn. 3315: pismo z wydziału kadr KW do KP w Łukowie z 5 IX 1951, k. 46; tamże, sygn. 3297: wykaz pracowników KP w Łukowie na 20 V 1952, k. 83; tamże, sygn. 190: protokół z zebrania egzekutywy KW z 10 VII 1952, k. 8.

Kanceliści niekiedy zwalniali się na własne żądanie, różnie to motywując. Maszynistka KP we Włodawie tłumaczyła się kłopotami materialnymi¹⁷⁸. Taż pracownica z KP w Radzynie wzięła urlop na okoliczność urodzenia dziecka; po jego upływie nie wróciła do pracy¹⁷⁹. Maszynistka KP w Chełmie zwolniła się wskutek wyczerpania fizycznego uniemożliwiającego wykonywanie obowiązków¹⁸⁰. Z powodu stanu zdrowia o zwolnienie wystąpili referenci kancelarii KP w Zamościu¹⁸¹ i w Lubartowie¹⁸². Lubelski kancelista i sprawozdawca zwolnił się w 1950 r. nie mogąc pogodzić pracy z podjętymi studiami w UMCS¹⁸³. Z powodu przeniesienia małżonka na inny teren o zwolnienie poprosili referent kancelarii KP we Włodawie w 1951 r. i rachmistrz (potem kartotekarz) KP w Hrubieszowie w 1952 r.¹⁸⁴ Maszynistka KP w Lubartowie identyczny wniosek uzasadniła niemożnością „podołania” pracy i chęcią kontynuacji nauki w innym mieście¹⁸⁵.

Znalezienie odpowiedniego kandydata do pracy w kancelarii nie zawsze przebiegało łatwo. W KP w Hrubieszowie w marcu 1949 r. I sekretarz zaapelował do członków egzekutywy o pomoc w jego wyszukaniu¹⁸⁶. Trwało to blisko trzy miesiące. W KP w Białej Podlaskiej w październiku tr., gdzie długotrwale wakowało stanowisko referenta-kancelisty, II sekretarz przedstawił egzekutywie pięciu kandydatów, z których miała wybrać najlepszego¹⁸⁷. Właściwą osobę znaleziono dopiero latem następnego roku¹⁸⁸. Wakaty na stanowiskach referentów kancelarii nie były rzadkością¹⁸⁹. Podobnie rzecz się miała z maszynistkami¹⁹⁰. Czasem nie obsadzony pozostawał etat drugiej maszynistki¹⁹¹. Część KP, np. w Lubartowie, Lublinie i Tomaszowie, nie miała z tym problemów. Ciekawe, że właściwie nigdzie nie są uchwytnie wakaty na stanowiskach rachmistrzów. Dowodziłoby to uznania rangi ich zadań, którego konsekwencją była dbałość o to, by zawsze było komu je wykonywać. Niepełna obsada aparatu kancelarii skutkowałą wykonywaniem „osieroconych” zadań przez innych pracowników. Można

¹⁷⁸ Egzekutywa nie zgodziła się jej zwolnić, lecz postanowiła „ułatwić” jej warunki pracy. APL, KP PZPR we Włodawie, sygn. 62: protokół jw. z 27 XII 1949, k. 192.

¹⁷⁹ Tamże, KP PZPR w Radzynie, sygn. 61: protokół jw. z 27 I 1950, k. 15.

¹⁸⁰ Tamże, KW PZPR, sygn. 3285: sprawozdanie personalne KP w Chełmie za I 1950, k. 37.

¹⁸¹ Tamże, KP PZPR w Zamościu, sygn. 61: protokół z zebrania egzekutywy z 28 II 1951, k. 156 (egzekutywa chciała dopomóc mu w wyjeździe do sanatorium).

¹⁸² Oprócz choroby usprawiedliwiał się posiadaniem mieszkania odległego od siedziby. Tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 95: protokół jw. z 29 X 1952, k. 135.

¹⁸³ Tamże, KW PZPR, sygn. 3292: wykaz imienny zmian w aparacie partyjnym KP PZPR w Lublinie od 1 I do 15 VIII 1950, k. 12.

¹⁸⁴ Zob. tamże, KP PZPR we Włodawie, sygn. 70: protokół z zebrania egzekutywy KP z 21 XI 1951, k. 111; tamże, KP PZPR w Hrubieszowie, sygn. 588: charakterystyka b. rachmistrz KP z 31 XII 1952, k. nlb.

¹⁸⁵ Nie ukończyła kursu dla maszynistek. Tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 101: protokół z zebrania egzekutywy KP z 24 IX 1953, k. 49.

¹⁸⁶ Tamże, KP PZPR w Hrubieszowie, sygn. 63: protokół jw. z 12 III 1949, k. 4.

¹⁸⁷ Tamże, KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 52: protokół jw. z 27 X 1949, k. 93.

¹⁸⁸ Tamże, KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 54: protokół jw. z 3 VIII 1950, k. 118.

¹⁸⁹ Występowały w KP w Białej Podlaskiej (VIII-IX 1954), Biłgoraju (XI-XII 1949, VI-VIII 1950), Hrubieszowie (IX-XI 1949, X 1951), Lubartowie (I-V 1949, VII 1949-III 1950), Łukowie (XI 1950 - III 1951, X-XI 1951), Krasnymstawie (IX 1949-IV 1950), Kraśniku (IV-XI 1950, V-VII 1954), Radzynie (VIII - IX 1952), Włodawie (IV-VI 1950), Zamościu (I-VIII 1950) i KM w Lublinie (III-VIII 1951).

¹⁹⁰ Etaty te przez dłuższy czas były nie obsadzone w KP w Białej Podlaskiej (III-VI 1951), Biłgoraju (IX-X 1950), Chełmie (XII 1951-II 1952), Hrubieszowie (XI 1951-I 1952), Puławach (X-XII 1950, VI-VIII, XI-XII 195) i Włodawie (X 1953-V 1954).

¹⁹¹ APL, KW PZPR, sygn. 3285: sprawozdania personalne KP w Chełmie za III i V 1950, k. 43, 49.

przy tym obserwować zaskakujące sytuacje, np. w KP w Białej Podlaskiej prowadzenie biura powierzono instruktorowi personalnemu, choć powinien się tym zająć dotychczasowy sekretarz techniczny¹⁹².

Charakterystyka personelu kancelaryjnego KP byłaby niepełna bez opisu rotacji stanowisk w aparacie z ich udziałem. Odbywała się ona w obrębie i między poszczególnymi KP w województwie lubelskim, oraz na linii KP – KW i w odwrotnym kierunku. W ramach tej pierwszej płaszczyzny występowały ruchy kadrowe tj.: zmiany przydziałów służbowych w obrębie kancelarii KP, przechodzenie kancelistów na stanowiska referenckie w KP lokowane między pracownikami *stricte* politycznymi i technicznymi¹⁹³ i *vice versa*, obejmowanie przez kancelistów bezpośrednio etatów pracowników politycznych KP.

Tabela nr 3: Awanse (od lewej): maszynistki na referenta kancelarii; referenta kancelarii na rachmistrza; rachmistrza na referenta kancelarii (opracowanie własne).

Rok	Liczba zmian	Rok	Liczba zmian	Rok	Liczba zmian
1949	2	1949	1	1949	1
1950	3	1950	4	1950	1
1951	2	1951	2	1951	1
1952	1	1952	2	1952	-
1953	4	1953	-	1953	-
1954	3	1954	1	1954	1
Łącznie: 15		Łącznie: 10		Łącznie: 4	

Częściej występujące – *vide* punkt pierwszy, drugi i częściowo trzeci – zmiany przedstawiam w ujęciu tabelarycznym. Opisowa forma ich prezentacji zajęłaby za dużo miejsca, do tego dane usystematyzowane w tabeli są bardziej przejrzyste. Powyżej te dotyczące zmian zachodzących w samej kancelarii:

Relatywnie niskie wskaźniki liczbowe dla tych zmian pokazują, że przepływ kadr w obrębie kancelarii był słaby, a objęcie w niej danej funkcji nie wiodło automatycznie do przeskoku na ważniejsze stanowisko kancelaryjne. Poszczególne etaty zwykle obejmowali ludzie spoza aparatu KP, którzy następnie albo zostawali pracownikami politycznymi albo z niego odchodzili. Często dochodziło do awansowania maszynistek na referentów kancelarii, ci ostatni z kolei rzadziej zostawali rachmistrzami. Obejmowanie stanowisk referentów kancelarii przez rachmistrzów było incydentalne. Przypadek przeniesienia rachmistrza na etat maszynistki uchwyciłem zaledwie jeden¹⁹⁴.

Dane liczbowe nie oddają w pełni złożoności przepływów kadrowych w kancelariach KP. Warto choćby zasygnalizowania są przypadki wielokrotnego i częstego zmieniania stanowisk przez niektóre osoby¹⁹⁵. Mogą one wydawać się irracjonalne, acz-

¹⁹² Tamże, KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 52: protokół z zebrania egzekutywy KP z 21 1949, k. 4. Może to świadczyć o tym, że z tą ostatnią funkcją wcale nie było nierozdzielnie połączone prowadzenie biura, albo ów instruktor z innego powodu wydawał się do tego bardziej odpowiedni.

¹⁹³ Na ich temat zob. B. Dymek, dz. cyt., s. 73.

¹⁹⁴ Na etat maszynistki przeszła w III 1951 włodawska rachmistrz, wg egzekutywy nie dająca sobie rady na tym stanowisku. APL, KP PZPR we Włodawie, sygn. 67: protokół z zebrania egzekutywy KP z 28 II 1951, k. 139.

¹⁹⁵ Oto kilka charakterystycznych przykładów. Tomasz Knapiński w okresie I–IX 1949 dwukrotnie zmienił stanowisko kartotekarza na funkcję rachmistrza w KP w Krasnymstawie. Helena Leszek z KP w Toma-

kolwiek po ustaleniu ich przyczyn zapewne ich sens byłby zrozumiały.

Przejdę teraz do przepływu kadr na linii: kancelaria – wydział personalny. Poniższa tabela ukazuje cykl obejmowania przez kancelistów stanowisk kartotekarzy i na odwrót.

Tabela nr 4: Awanse ze kancelistów na kartotekarzy/ kierowników kartoteki (po lewej) oraz przesunięcia kartotekarzy na stanowiska kancelistów (opracowanie własne).

Rok	Liczba	Rok	Liczba
1949	11	1949	4
1950	3	1950	2
1951	5	1951	3
1952	3	1952	-
1953	1	1953	3
1954	-	1954	3
Łącznie: 23		Łącznie: 15	

Widać, że ten pierwszy kierunek był szczególnie „popularny”, w liczbach bezwzględnych to niewiele mniej, niż ogół ruchów kadrowych w samej kancelarii. Tego samego nie da się powiedzieć o przepływie między kancelarią, a referatem sprawozdawczym w wydziale organizacyjnym i *vice versa*. Opisuje go kolejna tabela.

Tabela nr 5: Awanse kancelistów na sprawozdawców (po lewej) oraz przesunięcia sprawozdawców na stanowiska kancelistów (opracowanie własne).

Rok	Liczba	Rok	Liczba
1949	-	1949	1
1950	4	1950	-
1951	2	1951	1
1952	-	1952	2
1953	-	1953	-
1954	4	1954	-
Łącznie: 10		Łącznie: 4	

Dane zawarte w tabelach nr 4 i 5 wskazują, że hierarchicznie i funkcjonalnie nieodległe od kancelistów stanowiska kartotekarza i sprawozdawcy były dosyć często obsadzone tymi pierwszymi, ich z kolei rzadziej przenoszono do kancelarii. Obejmujący tam stanowiska doświadczali tej swoistej degradacji zazwyczaj wtedy, gdy nie radzili sobie z obowiązkami. Znacznie częściej osiągali kolejne stanowiska polityczne w aparacie lub z niego odchodzili do innych organizacji, instytucji lub przedsiębiorstw.

szowie w latach 1949–1952 była dwukrotnie maszynistką, a także referentką kancelarii (1950–1951). W KP w Zamościu maszynistka Janina Kurzawa w ciągu 1950 zaliczyła przesunięcie na etaty kartotekarza i referenta kancelarii KP; z tego ostatniego zdjęto ją po niecałym miesiącu. Maria Wojtaszek z Łukowskiego KP w okresie 1949–1950 dwukrotnie zamieniała ten etat na stanowisko kartotekarza. Maszynistkę KP w Radzynie Janinę Mazur w 1950 awansowano na referenta kancelarii, latem 1951 na dwa miesiące została rachmistrzem, następnie na miesiąc wróciła na poprzednie stanowisko. Tam też w okresie 1951–1953 stanowiska referenta kancelarii i sprawozdawcy (1951–1952) wymiennie zajmował Stanisław Oleszczuk. Maszynistka KP w Krasnymstawie Maria Kubik na początku 1953 została na krótko kartotekarzem, potem referentem kancelarii, a później znów (1953–1954) była maszynistką.

Przejdę teraz do trzeciego typu ruchów kadrowych. Przypadki wcielania się kancelistów w pracowników politycznych omówię, zaczynając od ich bezpośrednich awansów na instruktorów KP:

Tabela nr 6: Awanse ze stanowisk kancelistów na (odpowiednio): instruktorów organizacyjnych/ds. ewidencji; instruktorów personalnych (kadr); instruktorki ds. kobiet; instruktorów propagandy (opracowanie własne).							
Rok	Liczba zmian	Rok	Liczba zmian	Rok	Liczba zmian	Rok	Liczba zmian
1949	2	1949	4	1949	1	1949	1
1950	1	1950	1	1950	2	1950	2
1951	1	1951	1	1951	1	1951	1
1952	8	1952	-	1952	1	1952	-
1953	4	1953	-	1953	-	1953	-
1954	5	1954	-	1954	-	1954	-
Łącznie: 21		Łącznie: 6		Łącznie: 5		Łącznie: 4	

Tabela opisująca najczęściej występujące typy tych awansów uwidacznia określone tendencje. Kanceliści najliczniej awansowali na instruktorów wydziału organizacyjnego, w tym tych od ewidencji partyjnej (duża liczba tych zmian w 1952 r. ma też związek z utworzeniem tego etatu), co wynikało z potrzeb partii w zakresie bieżącej „opieki” nad KG i POP. Przesunięcia te nie zawsze szły w sukurs predyspozycjom zainteresowanych¹⁹⁶. Nie ma tu raczej znaczenia fakt, że instruktorów organizacyjnych w KP było kilku, a pozostałe etaty instruktorskie występowały pojedynczo. Ich obejmowanie przez pracowników kancelarii zdarzało się rzadko i jest obserwowalne tylko w trzech pierwszych latach działalności PZPR. To kolejny symptom postępującej specjalizacji w ramach jej aparatu. Przepływ między grupami pracowników technicznymi i politycznymi stopniowo malał, gdzieś tam zbliżając się do poziomu zerowego.

Przypadki zajmowania przez kancelistów wyższych stanowisk politycznych były nieliczne. Kilku z nich, wcześniej będąc instruktorami, zostało kierownikami wydziałów. Byli to szefowie wydziału rolnego KP w Chełmie i we Włodawie (Stefan Rosiński i Jan Sawka), kierownicy wydziału organizacyjnego w Hrubieszowie, Krasnymstawie, Lublinie i Kraśniku (Władysław Jabłoński, Mieczysław Świstowski, Józef Turek, Jan Widomski) oraz kierownik wydziału propagandy w Łukowie (Eugeniusz Zieliński). Byli nawet sekretarze KP, zaczynający karierę jako kanceliści. Piotr Biernat, w 1949 r. referent kancelarii KP w Krasnymstawie, w 1950 r. kierujący wydziałami organizacyjnym i rolnym, w latach 1951–1954 był I sekretarzem KP kolejno w Radzynie i Krasnymstawie. Bolesław Mańko, w 1949 r. kancelista KP w Puławach, rok później był II sekretarzem. Edward Zwierzchowski, referent kancelarii KP w Zamościu (1950 r.), kierował następnie wydziałem organizacyjnym, a w latach 1952–1953 był III sekre-

¹⁹⁶ W KP w Hrubieszowie w latach 1951–1952 referentem kancelarii był Ryszard Paciorkowski, awansowany na instruktora organizacyjnego (III 1952), a potem (VII tr.) na instruktora ewidencji. Na ostatniej zmianie mogła zaważyć opinia, w której obok jego zalet (miał inicjatywę, zmysł organizacyjny i chęć do podnoszenia swego poziomu ideologicznego) wymieniono niechęć do pracy terenowej. APL, KP PZPR w Hrubieszowie, sygn. 588: charakterystyka R. Paciorkowskiego [30 VI 1952], k. nlb.

tarzem. Parę osób otarło się o te stanowiska¹⁹⁷. Te, jak i inne przypadki (np. Bronisława Siedleckiego z Zamościa¹⁹⁸) potwierdzałyby tezę, że dla niektórych funkcjonariuszy KP etat techniczny to tylko epizod w intensywnie („karuzela stanowisk”) rozwijającej się karierze aparaczyka.

Nie każdy mógł sprostać trudnościom z nią związanym. Mimo przykładów awansu kancelistów, trudno dopatrzeć się wśród nich masowego zainteresowania tym, by stać się jednym z pracowników politycznych. Panowało przekonanie, że ich praca, oznaczająca często długotrwałe wyjazdy w teren, a nawet czasowe odcięcie od świata, jest bardzo ciężka¹⁹⁹, a wykonującym ją brak czasu, by np. pójść do kina lub zająć się rodziną²⁰⁰. Co najmniej kilku pracowników kancelarii KP przesuniętych na etaty instruktorów z powodu sytuacji rodzinnej²⁰¹ lub stanu zdrowia²⁰² nie wytrzymało w tej pracy. Widać, że względy ambicjonalne i finansowa motywacja (pracowników politycznych lepiej opłacano, o czym dalej) często przegrywały w konfrontacji z niedogodnościami.

Druga strona medalu to „degradacje” czyli przesunięcia pracowników politycznych na referentów kancelarii. Przydarzyło się to kierownikowi wydziału rolnego KP w Krasnymstawie Wiktorowi Gałęckiemu²⁰³, instruktorowi kadr KP w Radzynie Piotrowi Zielińskiemu²⁰⁴, instruktorowi organizacyjnemu KP w Łukowie Henrykowi Zielińskiemu²⁰⁵ oraz instruktorkom ds. kobiet Jadwidze Gębie z Lublina²⁰⁶, Julii Chudy z Biłgoraja²⁰⁷ i Janinie Szymona z Lubartowa²⁰⁸. Podobnie można traktować przejście na ów etat

¹⁹⁷ Dotyczy to Leokadii Brzyskiej z KP w Biłgoraju i Marii Doszko z KP we Włodawie, wytypowanych w 1951 na stanowisko III sekretarza, którego jednak nie objęły. Zob. tamże, KP PZPR we Biłgoraju, sygn. 61: protokół z zebrania egzekutywy KP z 18 IV 1951, k. 186; tamże, KP PZPR we Włodawie, sygn. 68: protokół jw. z 18 IV 1951, k. 64.

¹⁹⁸ Był kolejno instruktorem organizacyjnym KP w Zamościu (1948 – 1949), sekretarzem KM (1949–1950), instruktorem, instruktorem-sekretarzem KM i kierownikiem wydziału organizacyjnego (1950), kierownikiem kancelarii (1950–1951), kierownikiem PDT i referentem personalnym MHD (1951), sekretarzem KM (1951–1952), znów kierownikiem sekcji personalnej zamojskiego MHD (1952) – stamtąd był zapewne czasowo urlopowany – i od XII 1952 personalnym w PKS.

¹⁹⁹ Padaly głosy, że przekonanie to hamowało nabór do WSzP. APL, KP PZPR w Chełmie, sygn. 92: protokół z zebrania egzekutywy KP z 28 V 1952, k. 38 (opinia instruktora szkolenia KP).

²⁰⁰ Tamże, sygn. 103: protokół jw. z 3 IX 1954, k. 53. Stwierdzono, że należy tak ustawić ich pracę, aby im to umożliwić.

²⁰¹ Referentka kancelarii KP w Lubartowie Irena Pikul została w VI 1953 sekretarzem KM, ale warunki rodzinne nie pozwoliły jej kontynuować tej pracy. Dlatego na jej prośbę zwolniono ją ze stanowiska w KM (X 1953) angażując ją na instruktora oświaty w wydziale propagandy KP, skąd w podobnym trybie zwolniono ją od 1 X 1954 i skierowano do pracy poza aparat PZPR. Zob. APL, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 99: protokół z zebrania egzekutywy KP z 11 VI 1953, k. 51; tamże, sygn. 101: protokół jw. z 28 X 1953, k. 155; tamże, sygn. 109: protokół jw. z 10 IX 1954, k. 16.

²⁰² W KP w Lublinie z końcem 1950 referenta kancelarii Wacława Szewczyka przeniesiono na stanowisko instruktora organizacyjnego. Po paru miesiącach wniósł podanie o zwolnienie i przeniesienie do zakładu pracy, gdyż stan zdrowia jego oraz żony i dziecka nie pozwalał mu wyjeżdżać w teren. APL, KP PZPR w Lublinie, sygn. 54: protokół z zebrania egzekutywy KP z 6 XII 1950, k. 95; tamże, sygn. 55: protokół jw. z 14 III 1951, k. 137. Także w Radzynie instruktor propagandy Józef Sobota przez wzgląd na stan zdrowia został rachmistrzem. Tamże, KP PZPR w Radzynie, sygn. 67: protokół jw. z 25 X 1951, k. 82.

²⁰³ Tamże, KP PZPR w Krasnymstawie, sygn. 82: protokół jw. z 25 III 1953, k. 43.

²⁰⁴ Tamże, KP PZPR w Radzynie, sygn. 67: protokół jw. z 14 XI 1951, k. 113.

²⁰⁵ Tamże, KP PZPR w Łukowie, sygn. 70: protokół jw. z 7 XI 1951, k. 75.

²⁰⁶ Instruktorką ds. kobiet była od VI do VII 1950, potem była maszynistką, a w XII tr. została referentką kancelarii. Tamże, KP PZPR w Lublinie, sygn. 52: protokół jw. z 10 V 1950, k. 80; tamże, sygn. 54: protokół jw. z 6 XII 1950, k. 95.

²⁰⁷ Tamże, KP PZPR w Biłgoraju, sygn. 70: protokół jw. z 5 II 1954, k. 43.

²⁰⁸ Tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 99: protokół jw. z 20 V 1953, k. 51.

ze stanowiska sekretarza KG, porównywalnego z instruktorskim. Stało się to udziałem sekretarza Zygmunta Saczuka z Dobrynia (powiat bialskopodlaski)²⁰⁹, Mikołaja Łazorko z Krzeszowa (powiat biłgorajski)²¹⁰ i Henryka Chrzanowskiego z Piotrkowa (powiat lubelski)²¹¹.

Aspektem fluktuacji kadr było też przenoszenie kancelistów KP do innych komitetów tego szczebla i do KW²¹². Pierwszy wariant wiązał się z objęciem identycznych, równorzędnych lub wyższych stanowisk. Oto przykłady. Józef Polewiak piastujący w KP w Krasnymstawie stanowiska instruktora kadr i instruktora organizacyjnego, w 1953 r. został w KP Kraśniku kierownikiem wydziału organizacyjnego, a rok później kierownikiem kancelarii. Na to samo stanowisko w KP w Lublinie w 1954 r. przeszła Genowefa Lewczuk, biłgorajska kierownik ewidencji i referent kartoteki. Janina Jusiuk, będąca referentem kancelarii w KP w Hrubieszowie (1952 r. – 1953 r.), w 1954 r. podjęła pracę w tym charakterze w krasnostawskim KP. Janina Mazur, maszynistka, referentka i rachmistrz KP w Radzynie (1950 r. – 1951 r.), w lubelskim KP została maszynistką (1953 r. – 1954 r.). Kartotekarz i referent kancelarii KP w Krasnymstawie Janina Suchołak, w latach 1952 – 1953 pełniła dokładnie te same funkcje we włodawskim KP. Tam też, zachowując dotychczasowe stanowisko, przeszła w 1951 r. Antonina Kozaczuk, rachmistrz KP w Hrubieszowie. Rzadkie przypadki przepływu kancelistów między poszczególnymi KP upoważniają do uznania go za słaby.

KW w Lublinie to kolejne absorbujące ich ogniwo aparatu PZPR. Przeniesiono tam maszynistki tamtejszego KM: Marię Huzar (1949 r.), która podjęła pracę w tym samym charakterze w WKKP i Krystynę Koziół (1950 r.), kontynuując ją w wydziałach organizacyjnym i ekonomicznym. Z Krasnegostawu przeszła do Kancelarii I sekretarza KW dotychczasowa maszynistka KP (1950 r. – 1951 r.) Maria Miszczakówna, a do wydziału organizacyjnego na stanowisko sprawozdawcy trafił w 1950 r. referent kancelarii i sprawozdawca KP w Kraśniku Mikołaj Tatur²¹³. Wydział ogólnoadministracyjny z końcem tr. zasilili byli rachmistrz KP w Lubartowie Florian Pielecki²¹⁴. Maszynistka i kartotekarz KP w Lublinie (1948 r. – 1950 r.) Feliksa Michałek objęła stanowisko kartotekarza wydziału kadr, a pełniąc identyczne funkcje w KP w Łukowie (1949 r. – 1950 r.) Wiktoria Łachota została maszynistką w wydziale ogólnym, a następnie referentką w Kancelarii I sekretarza²¹⁵. Wśród politycznych pracowników KW można uchwycić

²⁰⁹ Tamże, KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 69: protokół jw. z 8 X 1954, k. 93.

²¹⁰ Por. tamże, KP PZPR w Biłgoraju, sygn. 60: protokół jw. z 22 VIII 1950, k. 194; tamże, sygn. 344: wykaz pracowników KP i sekretarzy gmin na dzień 16 II 1949, k. 45.

²¹¹ APL, KW PZPR, sygn. 212 (dawna: 2002): lista płacy sekretarza KG w powiecie lubelskim za 1-30 III 1950, k. 8; tamże, KP PZPR w Lublinie, sygn. 52: protokół z zebrania egzekutywy KP z 30 III 1950, k. 57.

²¹² Pożyteczne byłoby zbadanie przepływu lubelskich kancelistów do aparatu PZPR w innych województwach. Jednak tych informacji raczej nie ma zbyt wiele (np. Aleksander Buchta referent kancelarii w Tomaszowie przeszedł na równorzędne stanowisko w KP w Gubinie w województwie zielonogórskim (zob. APL, KW PZPR, sygn. 3297: wykaz imienny zwolnionych i przesuniętych w KP w Tomaszowie od 1 I do 30 IV 1952, k. 116), do tego ich gromadzenie to długotrwały i żmudny proces, który powinno realizować kilku wykonawców.

²¹³ Do 30 IV 1950 pracował w KP Kraśnik. APL, KW PZPR, sygn. 3291: wykaz zmian w aparacie partyjnym KP PZPR w Kraśniku w okresie 1 I – 15 VIII 1950, k. 17.

²¹⁴ Tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 83: protokół z zebrania egzekutywy KP z 23 XI 1950, k. 62. W okresie między zwolnieniem z KP (VI 1950), a tym angażem prawdopodobnie uczył się w gdańskiej szkole prawniczej. APL, KW PZPR, sygn. 3292: wykaz imienny zmian w aparacie partyjnym KP w Lubartowie od 1 I do 15 VIII 1950, k. 33.

²¹⁵ Tamże, sygn. 195: protokół z posiedzenia egzekutywy KW z 25 VI 1953, k. 357.

nazwiska jeszcze paru innych ex-kancelistów KP, np. Eugenii Tudruj (KM w Lublinie) i Zygmunta Kycia (KP w Tomaszowie). Te same przesłanki pozwalają określić „desant” funkcjonariuszy KP do aparatu KW jako skromny. Egzemplifikacją incydentalnych przenosin z KW do kancelarii KP jest objęcie w 1952 r. przez byłą bibliotekarkę KW Katarzynę Gruchalską stanowiska referenta kancelarii KP w Lublinie.

Problem stabilności obsady kancelarii to kolejny aspekt fluktuacji kadr. Należy tu zasygnalizować rekordowo długie i krótkie zajmowanie w niej stanowisk przez wybrane osoby. Zaczęę od pierwszego wariantu. W KP PZPR w Chełmie Zofia Kozińska pracowała jako referent, a od 1953 r. jako kierownik kancelarii, poza przerwą na przełomie 1949/1950 (była kartotekarzem) przez cały interesujący mnie okres²¹⁶. Podobnym przypadkiem jest referentka kancelarii, kartotekarz (1950 r. – 1952 r.) i kierowniczką kancelarii (co najmniej do grudnia 1954 r.) KP w Puławach Stanisława Grzęda²¹⁷. W KM w Lublinie Stefania Grudzińska referentką kancelarii była przeszło trzy lata (1951 r. – 1954 r.). W tamtejszym KP na identycznym stanowisku Jadwiga Gęba przepracowała blisko półtora roku (1950 r. – 1952 r.), podobnie jak Franciszek Hałasa we włodawskim KP (1952 r. – 1954 r.). Józef Szokaluk w Zamościu jako referent KP, a potem kierownik kancelarii wytrzymał ponad dwa lata (1952 r. – 1954 r.). Spośród dłużej pracujących maszynistek warto wymienić Marię Wojtaszek, maszynistkę i kartotekarz KP Łuków pracującą od 1947 r. do 1951 r., Marię Kubik z KP w Krasnymstawie pracującą od 1951 r. do 1954 r. (z przerwą na przełomie 1952/1953) bez mała trzy lata, Marię Trochimską z KP w Łukowie, która przepracowała blisko dwa i pół roku (1951 r. – 1954 r.), podobnie jak Ksawera Wicijowska z KP w Hrubieszowie (1949 r. – 1951 r.). Ponad trzy lata maszynistką KP w Lubartowie była Wanda Woźniak (1950 r. – 1953 r.), a ponad dwa lata maszynopisania w KP miały za sobą Ksawera Fedorczyk z Biłgoraja (1951 r. – 1954 r.), Eugenia Krawczyńska z KM w Lublinie (1951 r. – 1953 r.) oraz Janina Miszczak (1948 r. – 1951 r.) i Kazimiera Kijowska (od 1952 r. co najmniej do grudnia 1954 r.) z Białej Podlaskiej. Bodaj najdłużej, bo prawie cztery lata (1948 r. – 1952 r.)²¹⁸ maszynistką była Helena Targosówna z kraśnickiego KP, później funkcjonariuszka polityczna²¹⁹. Rachmistrzowie KP o najdłuższym stażu pracy to Czesław Dolina z w Biłgoraja (1952 r. – 1954 r.), Mikołaj Kokłowski z Chełma (od 1951 r. co najmniej do grudnia 1954 r.), z Lubartowa Ludwik Furtak (1950 r. – 1952 r.) i Bogdan Pomorski (od 1952 r. co najmniej do grudnia 1954 r.), Józef Mizak (1949 r. – 1952 r.) z Puław, Józef Sobota (od 1951 r. co najmniej do grudnia 1954 r.) z Radzyna, Edward Łabęcki (1950 r. – 1952 r.) z Tomaszowa i Witold Zyczycza (1949 r. – 1951 r.) z Zamościa.

²¹⁶ W KP PPR w Chełmie od 1945 do 1948 była referentką personalną i sekretarzem technicznym.

²¹⁷ Możliwe, że jest ona identyczna ze Stanisławą Próchniakówną, referentką kancelarii (1949–1950), a wcześniej maszynistką w KP PZPR (XII 1948–IX 1949) i PPR (IV–XII 1948).

²¹⁸ Gdyby do jej stażu dodać czas nieprzerwanego wypełniania tej samej funkcji w tamtejszym KP PPR (od 1 XI 1946), wydłużyłoby się to o kolejne dwa lata. APL, KW PZPR, sygn. 3291: wykaz pracowników aparatu partyjnego na terenie powiatu Kraśnik, [1950], k. 4.

²¹⁹ Była kolejno kartotekarzem (XI 1952–I 1953), instruktorem organizacyjnym (IX–XI 1953), kierownikiem kartoteki (XII 1953 – IV 1954) i ponownie instruktorem. Jako funkcjonariusz polityczny nie notowała sukcesów, przeciwnie, debiutując w roli instruktora okazała niesubordynację (nie wykonała polecenia sekretarza dotyczącego wyjazdu w teren) i naraziła się niestosownym zachowaniem (w czasie godzin urzędowania tańczyła z byłą maszynistką i obie rozmawiały po francusku), za co POP przy KP uchwaliła wyprowadzić ją z aparatu, czego jednak nie zatwierdziła egzekutywa KP. Skończyło się na ustnym upomnieniu. Tamże, KP PZPR w Kraśniku, sygn. 89: protokół z zebrania egzekutywy KP z 28 V 1954, k. 141.

Rekordzistką pod względem krótkotrwałej pracy w kancelarii była Janina Suchowolak z krasnostawskiego KP. Wyznaczona na referenta z początkiem lipca 1952 r., w połowie tego miesiąca została zastąpiona przez Mariana Zwierza²²⁰. Niecały miesiąc tą funkcję we włodawskim KP pełnił Mieczysław Antoniczewski²²¹. Miesiąc jako referenci kancelarii KP wytrwali: Jan Pieńkowski (styczeń 1949 r.) z Hrubieszowa, Józef Grzyb (grudzień 1952 r.) z Biłgoraja i Feliks Grabowski (lipiec 1953 r.) z Krasnegostawu. Najkrócej, bo zaledwie parę tygodni stycznia 1952 r. jako maszynistka pracowała Stanisława Witorzeńc z zamojskiego KP²²². Przez miesiąc maszynistką KP w Lublinie była Teresa Malinowska (styczeń 1951 r.), podobnie jak Zofia Pawlicka z Hrubieszowa (październik 1953 r.) oraz Janina Chrobot (luty 1952 r.) i Helena Kozdra (lipiec 1954 r.) z KM w Lublinie. W roli rachmistrza KP najkrócej, przez miesiąc, uchwytli są Marian Wąsowski z Białej Podlaskiej (lipiec/ sierpień 1954 r.), Wanda Bednarczyk (marzec 1953 r.), Józef Baj z Hrubieszowa (grudzień tr.), Bronisław Sokół z Krasnegostawu (styczeń 1949 r.) i Władysław Jesionek z Lubartowa (luty 1949 r.).

Przedstawię teraz dane liczbowo-procentowe uzupełniające zbiorowy portret kancelistów KP PZPR w województwie lubelskim. Ogółem w okresie 1948–1954 stanowiska te zajmowało 329 osób, spośród których 129 pełniło funkcje referentów i/lub kierowników kancelarii, 94 rachmistrzów i 140 maszynistek. Liczby te mogą nie odpowiadać ściśle rzeczywistości z uwagi na luki i nieściśłości w dokumentacji²²³ oraz niemożność stwierdzenia, czy w niektórych przypadkach chodzi o te same osoby, które tylko zmieniły nazwisko²²⁴. Dotyczy to niemal wyłącznie kobiet, uchwyciłem tylko jeden przypadek posługiwania się kolejno różnymi nazwiskami przez mężczyznę²²⁵. Pod względem liczby zatrudnionych obsada kancelarii poszczególnych KP stanowi mozaikę. W większości z nich (9 spośród 15) referentami i kierownikami kancelarii było 9 lub 10 osób. Najczęściej do zmian na tym stanowisku dochodziło w powiatach Krasnymstaw i Lublin, gdzie stanowiska te zajmowało odpowiednio 13 i 12 różnych osób. Najrzadziej wymieniano ich w mieście Lublinie, gdzie było ich 4 i w Lubartowie, gdzie było ich 6.

²²⁰ APL, KP PZPR w Krasnymstawie, sygn. 79: protokoły jw. z 18 VI i 9 VII 1952, k. 7, 29. Mimo pewnych wątpliwości, wydaje się że faktycznie tą funkcję wtedy objęła. W wykazie pracowników KP na 1 VII 1952 figuruje jako referent kancelarii, aczkolwiek na listach płac za VI i VII tr. przypisano jej funkcję kartotekarza. Por. tamże, KW PZPR, sygn. 3297: wykaz pracowników KP w Krasnymstawie na 1 VII 1952, k. 55; tamże, sygn. 326 (dawna 2190A): listy płac KP w Krasnymstawie za VI i VII 1952, k. 20, 25.

²²¹ APL, KP PZPR w Włodawie, sygn. 68: protokoły z zebrań egzekutywy KP z 9 V i 6 VI 1951, k. 96, 151.

²²² Tamże, KP PZPR w Zamościu, sygn. 65: protokoły jw. z 9 i 30 I 1952, k. 22, 79.

²²³ Dane te zebrano przede wszystkim w oparciu o listy płac pracowników KP. Jednak w innych dokumentach, np. protokołach egzekutyw KP, sprawozdaniach i wykazach pracowników, pojawiają się nazwiska, których na tych pierwszych nie ma lub występują w innej roli. W większości przypadków nie sposób zweryfikować, czy chodzi o osoby, które np., choć typowane do stanowisk w kancelarii ostatecznie ich nie objęły bądź po przyjęciu się nie sprawdziły lub z innych powodów szybko zrezygnowały z pracy.

²²⁴ Wobec szeregu osób: Janiny Miszczak i Janiny Kowalik z Białej Podlaskiej, Zofii Firczuk i Zofii Pawlickiej z Hrubieszowa, Marii Czerwonkówny i Marii Kubik z KP w Krasnymstawie, Marii Grzegorzewskiej i Marii Gruszkiewicz oraz Zenobii Wotkiewicz i Zenobii Wojtak z Kraśnika, Czesławy Janczak i Czesławy Świerczyńskiej oraz Heleny Andrzejewskiej i Heleny Sztorc z Lublina, Wiktorii Bałusz i Wiktorii Łachoty z Łukowa, Haliny Gmitrukówny i Haliny Tarnowskiej z Chełma, Bronisławy Krocak i Bronisławy Czujak oraz Waclawy Wydry i Waclawy Rymkiewicz z Puław, Krystyny Matysiak i Krystyny Adamczyk z Radzyna, Aliny Kuć i Aliny Pecyny z Łukowa, Teresy Bydzyły i Teresy Latko z Włodawy oraz Heleny Banach i Heleny Osieńskiej z KM w Lublinie nie byłam w stanie zweryfikować domniemania.

²²⁵ Chodzi o rachmistrza KP w Biłgoraju Tadeusza Bzdyrę, później Winiarskiego. APL, KW PZPR, sygn. 3285: sprawozdanie wydziału personalnego KW za XII 1949 i I 1950, k. 30.

Na etatach maszynistek najwięcej osób pracowało w KP w Lublinie (13) i Zamościu (12). Najwięcej, bo aż 27 różnych maszynistek pracowało w lubelskim KM, który był specyficzny, bo niemal każdy z jego wydziałów zatrudniał maszynistkę. Pod tym względem najbardziej stabilne były KP w Białej Podlaskiej i Biłgoraju, gdzie w tym charakterze pracowały odpowiednio 3 i 4 osoby. Tempo zmian na stanowiskach rachmistrzów było największe w KP w Hrubieszowie (12) oraz Białej Podlaskiej, Krasnymstawie i Włodawie, gdzie zajmowało je 9 osób. Największa stabilizacja panowała w KP w Puławach, gdzie w roli tej wystąpiły tylko 3 osoby, oraz w Chemie, Lubartowie, Radzynie, Tomaszowie i Zamościu, gdzie było ich 4.

Do analizy struktury wiekowej kancelistów KP udało mi się zebrać dane 145 osób, co odpowiada 44% ich ogólnej liczby. Wartości liczbowo-procentowe dla poszczególnych przedziałów wiekowych ukazuje tabela:

Tabela nr 7: Rok urodzenia części pracowników kancelaryjnych KP PZPR (opracowanie własne).

ur. do 1918 r.		ur. w l. 1919-1927		ur. w l. 1928-1934	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
43	30%	67	46%	35	24%

Wynika z niej, że *gros* kancelistów to ludzie względnie młodzi, około 30-letni. Licznie reprezentowana jest grupa osób urodzonych między 1889 r., a 1918 r., nie widać natomiast, by partia, gdy chodzi o obsadę kancelarii KP, śmieiej stawiała na młodzież.

Interesująco przedstawiają się dane dotyczące reprezentacji płci. Wśród kancelistów dominowały zdecydowanie kobiety stanowiące (ogółem 198, w relacji do 131 mężczyzn) 60% tej grupy. Dla poszczególnych stanowisk: referentów/ kierowników kancelarii, rachmistrzów i maszynistek, w odniesieniu do mężczyzn i kobiet relacje te przedstawiają się odpowiednio: 59% : 41% (76 : 53), 65% : 35% (61 : 33) i 97% : 3%. Tylko wśród maszynistek utrzymuje się dominacja kobiet – mężczyzn na tym etacie pracowało tylko 4, a kobiet było 136. Odnośnie pozostałych pracowników kancelarii, zwłaszcza rachmistrzów, wygląda to inaczej. Liczby te to zapewne nie dzieło przypadku, lecz rezultat świadomej polityki kadrowej. Ewidentnie ważniejsze stanowiska kancelaryjne obsadzano przedstawicielami płci „brzydkiej”.

Przyjrzyjmy się kwestii podnoszenia kwalifikacji przez kancelistów KP. Kierownictwo partyjne mało interesowało się ich szkoleniem zawodowym, ogólnie w arkana prowadzenia dokumentacji, np. kartotek i rachunkowości²²⁶ wprowadzał ich II sekretarz. Wychodząco zapewne z założenia, że rudymenty pracy biurowej powinni poznać przed zatrudnieniem w KP. Odnotowałem jednak kilka przykładów wpływu na jakość ich pracy. W styczniu 1949 r. w Chełmie egzekutywa KP wezwała starostę i kierownika PUBP, jej członków, by w oznaczonym dniu przysłali swych pracowników do komitetu. Ich obecność musiała się wiązać z szkoleniem z biurowości, na co wskazuje cel ich wezwania: „wzorowe prowadzenie teczek w KP”²²⁷. Dla rachmistrzów KP były seminaria i kursy organizowane przez KC w Warszawie lub w Centralnej Szkole Partyj-

²²⁶ APL, KP PZPR w Radzynie, sygn. 59: protokół jw. z 8 II 1949, k. 11.

²²⁷ Tamże, KP PZPR w Chełmie, sygn. 77: protokół jw. z 10 I 1949, k. 3.

nej w Łodzi²²⁸, bądź przez KW w Lublinie²²⁹.

Większą uwagę zwracano na to, by kandydaci – kandydaci lub członkowie PZPR (była ich większość) uczestniczyli w szkoleniu partyjnym. W Krasnymstawie członek egzekutywy KP przekonany, że maszynistki są z zasady niepewnym elementem argumentował, że trzeba zorganizować dla nich kurs w KW²³⁰. Egzekutywy KP w Biłgoraju i Chełmie podkreślały, że właściwa praca funkcjonariuszy aparatu zależy od ich poziomu ideowo-politycznego, a braki w wyszkoleniu wpływają na nią ujemnie²³¹. W wypowiedziach tych kryją się przesłanki szkolenia pracowników KP, tj. dążenia do pogłębienia ich wiedzy teoretycznej i kształtowania ich postaw w duchu marksizmu-leninizmu. W systemie szkolenia czołowa rola przypadła szkołom partyjnym, stanowiącym jedno z głównych narzędzi rekrutacji pracowników politycznych aparatu²³². Szczegółowe warunki typowania kandydatów do wojewódzkich szkół partyjnych (dalej: WSzP) wskazują na to, że personel kancelarii nie stanowił podstawowego rezerwuaru kadr do szkolenia²³³. Mimo to zaliczyła je niewielka grupa jego przedstawicieli, choć tylko niektórzy z nich sami bardziej się nim interesowali²³⁴. W większości przypadków zaowocowało to objęciem przez absolwentów WSzP stanowisk politycznych w macierzystych organizacjach i zwiastowało dalszą karierę w aparacie. Zilustruję to przykładami. Wytypowana na 6-miesięczny kurs w WSzP referentka kancelarii KM w Lublinie Eugenia Tudruj po jego ukończeniu (1951 r.) była kolejno instruktorem organizacyjnym, instruktorem propagandy i (do połowy 1953 r.) ponownie instruktorem organizacyjnym. W 1951 r. na 5-miesięczny kurs WSzP wysłano referenta kancelarii KP w Puławach Józefa Piotrowskiego. Po jego ukończeniu objął posadę kartotekarza. Na podobny kurs w 1952 r. został wytypowany referent kancelarii w krasnostawskim KP Józef Król, potem piastujący stanowiska instruktora szkolenia partyjnego, instruktora rolnego, kierownika kartoteki i sekretarza KM.

Część pracowników aparatu KP szkolonych w WSzP objęła ponownie (nie zawsze te same) stanowiska w kancelarii. Mogło się to wiązać z uzyskaniem słabych ocen lub nieukończeniem kursu. Na poprzednie stanowiska wrócili w 1952 r. referenci kancelarii KP w Kraśniku i Radzynie²³⁵. Rachmistrz KP w Zamościu skierowany do WSzP w 1954 r.

²²⁸ Tamże, KW PZPR, sygn. 3360: ankieta personalna uczestników seminarium wydziału finansowo-budżetowego KC z 25 VIII 1949, k. 51; tamże: skierowanie z wydziału personalnego KW w Lublinie do CSzP w Łodzi na kurs pracowników finansowo-budżetowych z 3 IX 1949, k. 52.

²²⁹ Zob. APL, KP PZPR we Włodawie, sygn. 69: protokół z zebrania egzekutywy KP z 26 VII 1951, k. 34; tamże, KP PZPR w Radzynie, sygn. 66: protokół jw. z 11 VII 1951, k. 39.

²³⁰ Tamże, KP PZPR w Krasnymstawie, sygn. 68: protokół jw. z 4 III 1949, k. 13.

²³¹ Por. tamże, KP PZPR w Biłgoraju, sygn. 71: protokół jw. z 26 VII 1954, k. 192-193; tamże, notatka o stanie pracy aparatu partyjnego w Biłgoraju, k. 194; tamże, KP PZPR w Chełmie, sygn. 99: protokół jw. z 6 XI 1953, k. 64.

²³² Por. A. Friszke, *Próba portretu zbiorowego aparatu partyjnego*, [w:] *PZPR jako machina władzy*, red. D. Stola i K. Persak, Warszawa 2012, s. 61.

²³³ Zgodnie z okólnikiem KW na półroczną szkołę wojewódzką z powiatów należało typować zwłaszcza: osoby posiadające co najmniej 1-2 letni staż jako aktywni kierownicy w większych POP, sekretarzy i członków egzekutywy KG oraz instruktorów KP. Dla kobiet należało zarezerwować 25% miejsc. Miano typować osoby, które po kursie będzie można wykorzystać w aparacie partyjnym. APL, KP PZPR w Puławach, sygn. 433: pismo z KW do I sekretarza KP z 23 VII 1949, k. 203.

²³⁴ Na plenum KP w Lubartowie Irena Pikul, sprawozdawca i niebawem referent kancelarii podkreślała konieczność podnoszenia w ten sposób poziomu ideologicznego pracowników. Tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 33: protokół z plenum KP z 8 III 1952, k. 4.

²³⁵ Zob. tamże, KP PZPR w Radzynie, sygn. 70: protokół z zebrania egzekutywy KP z 4 XII 1952, k. 190; APL, KP PZPR w Kraśniku, sygn. 82: protokół jw. z 28 V 1952, k. 63.

dwa miesiące później zajął opróżnione stanowisko referenta kancelarii²³⁶. Referentkę kancelarii KP w Biłgoraju skierowaną wtedy do szkoły zastąpiono inną osobą²³⁷, lecz po jej ukończeniu objęła identyczną posadę w KP w Chełmie. Kancelistami zostawali też członkowie partii, w których wykładowcy szkolni nie dopatrzili się „materiału” na pracowników politycznych jej aparatu²³⁸. Posady te obejmowali czasem nie pracujący w nim absolwenci szkół partyjnych. Późniejsza referentka kancelarii KP w Lubartowie Irena Pikul została, jako pracownica Powiatowej Komendy PO „SP”, skierowana do Wieczorowej Szkoły Partyjnej²³⁹. Do WSzP wysłano z kolei sprawującą tam identyczną funkcję Janinę Szymona zatrudnioną w PZ LK²⁴⁰. Pracę w kancelariach KP dostawali też funkcjonariusze i członkowie partii uznani przez jej kierownictwo za nie nadających się do odbycia przeszkolenia. Pewien nauczyciel i instruktor spółdzielczo-młodzieżowy został referentem w KP w Hrubieszowie w 1951 r. prawdopodobnie z powodu wcześniejszego utracenia jego kandydatury do WSzP²⁴¹. Na to stanowisko przeniesiono kartotekarza KP w Radzynie, według KW reprezentującego zbyt niski poziom polityczny, by zakwalifikować go do grona kursantów WSzP²⁴². Z podobnego powodu maszynistką w KP w Lublinie została „towarzyszka”²⁴³. Ta sama okoliczność zaważyła na utrzymaniu posady przez maszynistkę KP w Kraśniku²⁴⁴.

Kanceliści KP, jak cały aparat PZPR, podlegali kontroli jej władz powiatowych i wojewódzkich. O potrzebie „ustawiania” ich pracy doraźnie przypominali przedstawiciele KW²⁴⁵. Bardziej regularnie odnoszące się do nich uwagi i zalecenia zgłaszały przedstawiciele WKKP, komisje rewizyjne przy KP (dalej: KR) i mieszane (złożone z przedstawicieli KW i KP) komisje ds. oceny kadr. Dotyczyły one m.in. odpowiedniego zachowania i przestrzegania przez nich dyscypliny pracy. W KP w Kraśniku członek egzekutywy

²³⁶ Tamże, KP PZPR w Zamościu, sygn. 76: protokoły jw. z 22 I i 5 III 1954, k. 47, 176.

²³⁷ Por. tamże, KW PZPR, sygn. 200: wykaz towarzyszy zakwalifikowanych przez Komisję Kwalifikacyjną na kurs WSzP – załącznik do protokołu z zebrania egzekutywy KW z 11 II 1954, k. 309; tamże, KP PZPR w Biłgoraju, sygn. 70: protokół jw. z 5 II 1954, k. 43.

²³⁸ Pewien „towarzysz” z Krasnegostawu na z górą pół roku przed objęciem funkcji referenta kancelarii został w WSzP uznany za nie nadającego się do aparatu: widziano w nim niechęć do pracy, „oporność” i lekomyślność; źle przyjmował krytykę, był partyjnie nieukształtowany (kandydat, nie śpieszył się do stałego członkostwa) i miał brata po zakończeniu wojny pozostającego w Anglii. Tamże, KW PZPR, sygn. 3320: lista słuchaczy WSzP w Lublinie, 1 XI 1952, k. nlb. Kierownictwo szkoły partyjnej zdecydowało o skierowaniu go do pracy w ZMP.

²³⁹ Tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 82: protokół z zebrania egzekutywy KP z 23 IX 1950, k. 77.

²⁴⁰ Tamże, sygn. 87: protokół jw. z 27 VI 1951, k. 91.

²⁴¹ APL, KP PZPR w Hrubieszowie, sygn. 474: protokół tymczasowej komisji kwalifikacyjnej KP z 25 VIII 1950, k. 73.

²⁴² Tamże, KW PZPR, sygn. 3315: pismo z wydziału kadr KW do KP w Radzynie z 5 IX 1951, k. 45.

²⁴³ Mimo przejawianego przez nią zainteresowania szkoleniem o odrzuceniu kandydatury przesądziło słabe wyrobienie polityczne i „uwiązanie” dzieckiem. Tamże, protokół komisji kwalifikacyjnej [dla] doboru kandydatów do WSzP przy KP w Lublinie z 28 I 1951, k. 191. Maszynistką była od 1 III 1951.

²⁴⁴ Por. APL, KP PZPR w Kraśniku, sygn. 77: protokół z zebrania egzekutywy KP z 28 VIII 1950, k. 18, 19; tamże, KW PZPR, sygn. 3363: pismo z wydziału kadr KW do egzekutywy KP w Kraśniku z 2 IX 1950, k. 66. Niebawem jednak awansowała na instruktora organizacyjnego (zob. tamże, KP PZPR w Kraśniku, sygn. 77: protokół z zebrania egzekutywy KP z 4 XI 1950, k. 57-58; tamże, KW PZPR, sygn. 3291: wykaz pracowników aparatu partyjnego na terenie powiatu Kraśnik, [1950], k. 4; tamże, wykaz imienny zmian w aparacie partyjnym KP w Kraśniku od 1 I do 15 VIII 1950, k. 17).

²⁴⁵ Obecny na zebraniu włodawskiej egzekutywy sekretarz organizacyjny KW E. Gabara, nawiązując do stylu pracy partyjnej przypominał kierownictwu KP, by przynajmniej dwa razy w miesiącu robiło odprawy z pracownikami technicznymi i udzielało im wskazówek. APL, KP PZPR we Włodawie, sygn. 62: protokół jw. z 21 V 1949, k. 67.

sygnalizował niezgodne z nią „schodzenie” się pracowników KP po trzech – czterech i urzędanie z interesantami „pogawędek i narad”²⁴⁶. W KP w Lublinie maszynistce zarzucono lekceważenie pracy i brak starań by się z niej wywiązać²⁴⁷. Brak dyscypliny i niezaradność zarzucił pracownikom technicznym II sekretarz KP w Biłgoraju, nakazując to szybko wyeliminować²⁴⁸. W Puławach III sekretarz skrytykowała referentkę kancelarii za niewłaściwie kierowanie jej pracą, bycie „wodzirejem” w rozluźnianiu dyscypliny w KP i nieodpowiedni stosunek do innych pracowników²⁴⁹. Referenta z Włodawy II sekretarz KW Bronisław Jachimowicz wraz z egzekutywą KP ukarali naganą za dokonanie świ-niobicia w czasie przeprowadzania spisu powszechnego²⁵⁰. W KP w Lublinie I sekretarz zgañił kierowniczkę i referentkę kancelarii za to, że w sobotę wyszły z biura przed upływem wyznaczonego czasu. Orzekł, że nie dbają o obowiązki i nie mają świadomości, iż są pracownikami politycznymi (sic!), których praca nie jest „ograniczona co do godzin”²⁵¹.

Krytykowano brak fachowości, złą organizację pracy i przejawy biurokratyzmu. I sekretarz KP w Lublinie przyczynę „kulejącej” pracy w KP upatrywał w braku dobrej maszynistki²⁵². I sekretarz tamtejszego KM krytykował kolejnych rachmistrzów za to, że „zawsze byli nie na poziomie”, przez co w referacie finansowym zapanował bałagan²⁵³. Z kolei za chaos w kancelarii puławskiego KP jej personel skrytykował Władysław Moskalik z WKKP²⁵⁴. Do I sekretarza KW wpłynęła skarga od sekretarza jednej z POP na sekretarkę I sekretarza KM. Skarżył się, że od miesiący uniemożliwiała mu spotkanie z I sekretarzem pod pretekstem braku czasu u niego oraz że nie oddała mu skierowanego do niego pisma pod pozorem jego zawieruszenia²⁵⁵.

Krytykę kancelistów wywoływało nie zabezpieczenie tajemnicy partyjnej i niedbałość o zawierające ją dokumenty. W 1949 r. członek egzekutywy tomaszowskiego KP pytał, dlaczego giną pisma, skoro „każde, które wpłynie musi być zaksięgowane z odpowiednią adnotacją, kto ma je załatwić.”²⁵⁶ Hrubieszowskiego referenta kancelarii zrugano za wysyłanie do wydziału organizacyjnego KW pism zwykłą pocztą, zamiast spec-pocztą UB²⁵⁷. Naganą za niedotrzymywanie tajemnicy służbowej otrzymała maszynistka KP

²⁴⁶ Tamże, KP PZPR w Kraśniku, sygn. 76: protokół jw. z 4 VII 1950, k. 101.

²⁴⁷ Tamże, KP PZPR w Lublinie, sygn. 59: protokół jw. z 12 II 1952, k. 42.

²⁴⁸ Tamże, KP PZPR w Biłgoraju, sygn. 71: notatka o stanie pracy aparatu partyjnego w Biłgoraju, VII 1954, k. 196.

²⁴⁹ Tamże, KP PZPR w Puławach, sygn. 73: protokół z zebrania egzekutywy z 15 I 1954, k. 38.

²⁵⁰ Czynem tym miał według nich „rozłożyć” propagandową pracę KP. Tamże, KP PZPR we Włodawie, sygn. 66: protokół jw. z 7 XII 1950, k. 105, 106.

²⁵¹ Pierwsza uczyniła to o godzinie 11.00, druga o 13.00. Tamże, KP PZPR w Lublinie, sygn. 67: protokół jw. z 6 VI 1954, k. 74.

²⁵² W związku z tym zaangażował się w pozyskanie dla KP zainteresowanej tą pracą osoby, która właśnie wycofała podanie o pracę w WUBP (zob. tamże, sygn. 57: protokół jw. z 12 IX 1951, k. 137). Jednak nic z tego nie wyszło, a dotychczasowa maszynistka pracowała tam jeszcze przez osiem miesięcy.

²⁵³ APL, KM PZPR w Lublinie, sygn. 105: protokół z zebrania egzekutywy KM z 11 IX 1953, k. 24.

²⁵⁴ Tamże, KP PZPR w Puławach, sygn. 73: protokół z zebrania egzekutywy KP z 15 I 1954, k. 33.

²⁵⁵ Tamże, KW PZPR, sygn. 550: pismo od Wojciecha Szota sekretarza POP Spółdzielni Foto-Zorza do I sekretarza KW z 4 IX 1952, k. 43.

²⁵⁶ Tamże, KP PZPR w Tomaszowie, sygn. 55: protokół z zebrania egzekutywy KP z 3 III 1949, k. 4. Na tym samym posiedzeniu inny uczestnik tego posiedzenia twierdził, że wszystkie pisma powinni wspólnie załatwiać I i II sekretarz. Tamże, k. 5.

²⁵⁷ APL, KP PZPR w Hrubieszowie, sygn. 474: pismo z wydziału organizacyjnego KW do KP w Hrubieszowie z 18 VIII 1950, k. 65.

w Kraśniku²⁵⁸. Ten sam zarzut postawiono referentowi z KP w Łukowie, gdyż pokój, w którym pracował oraz stojące w nim biurko ze ściśle tajną i tajną korespondencją zostawił bez zamknięcia²⁵⁹. Rok później ukarano upomnieniem rachmistrza tej kancelarii za nie wykonanie polecenia zamontowania w biurkach zamków i klódek²⁶⁰. W Krasnymstawie przedstawiciel WKKP Stefan Pomorski stwierdził, że mimo wielokrotnego „stawiania” kwestii czujności i zabezpieczenia lokali partyjnych, kierownictwo KP wcale go sobie nie przyswoiło. Jako przykład podał m.in. biurko „[...] u kierownika kancelarii, każdą szufladę można otworzyć, a przecież w tym biurku jest wiele materiałów jak skargi i inne dokumenty.”²⁶¹

Kancelistom wytaczano zarzuty w związku z zajmowaniem się przez nich skargami i zażaleniami. Okazją po temu było składanie okresowych sprawozdań z tego odcinka. II sekretarz KP w Kraśniku skrytykował referentkę za nie ujęcie w nim terminów i sposobów ich rozpatrzenia²⁶². Jej odpowiednikowi w KP w Tomaszowie wytknięto pominięcie danych na temat liczby skarg załatwionych terminowo i przeterminowanych²⁶³. Łukowskiego referenta kancelarii skrytykowano za to, że przechowywane w niej skargi ulegały przeterminowaniu, bo nie dawał ich, choć powinien, wyjeżdżającym w teren instruktorom²⁶⁴. Referentce z KP w Lublinie kierownik wydziału propagandy kazał poprawić sprawozdanie pod względem stylistycznym²⁶⁵. W lubartowskim KP zwrócono jej uwagę, by sprawami skarg interesowała się stale, a nie tylko wtedy, gdy umieszczano je w porządku dziennym zebrań egzekutywy²⁶⁶. I sekretarz KP w Krasnymstawie obwieścił, że skargi w KP załatwiano niewłaściwie, gdyż ex-referent kancelarii nie umiał prowadzić tych spraw²⁶⁷. W Radzynie wódcarz KP przeprowadził uchwałę zobowiązującą tego pracownika do systematycznej kontroli stanu spraw przydzielanych pracownikom i przypominania im o konieczności ich załatwienia²⁶⁸. Z kolei zamojski referent kancelarii usłyszał od II sekretarza, że powierzone mu sprawy skarg znajdują się „w słabych rękach”, skoro powstają zaległości w ich załatwianiu przez poszczególne wydziały. Jako przyczynę wskazał brak systematycznej kontroli i nie przypominanie ich kierownikom o potrzebie ich terminowego rozpatrzenia. I sekretarz, zgadzając się z zarzutami, nakazał mu przygotować dla sekretarzy KG zeszyty do rejestrowania skarg i pouczyć ich, jak mają je prowadzić²⁶⁹. Identyczne polecenie dostała referentka KP w Lubartowie²⁷⁰. Część zarzutów odnosiła się monitorowania załatwiania skarg przez inne instytucje. Kraśnicki refe-

²⁵⁸ Tamże, KP PZPR w Kraśniku, sygn. 76: protokół z zebrania egzekutywy KP z 21 VI 1950, k. 92.

²⁵⁹ Tamże, KP PZPR w Łukowie, sygn. 73: sprawozdanie [komisji KW w składzie R. Danielkiewicz, W. Szyszłowski i B. Tracz] z dokonanej kontroli po linii gospodarki partyjnej KP w Łukowie w dniach 19-23 VII 1952, k. 159.

²⁶⁰ Tamże, sygn. 80: protokół z zebrania egzekutywy KP z 11 XI 1953, k. 64-65.

²⁶¹ APL, KP PZPR w Krasnymstawie, sygn. 85: protokół jw. z 30 VIII 1953, k. 76.

²⁶² Tamże, KP PZPR w Kraśniku, sygn. 80: protokół jw. z 12 IX 1951, k. 65.

²⁶³ Tamże KP PZPR w Tomaszowie, sygn. 59: protokół jw. z 14 V 1952, k. 141.

²⁶⁴ Tamże, KP PZPR w Łukowie, sygn. 71: protokół jw. z 19 III 1952, k. 172.

²⁶⁵ Tamże, KP PZPR w Lublinie, sygn. 59: protokół jw. z 12 III 1952, k. 101.

²⁶⁶ Tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 104: protokół jw. z 15 I 1954, k. 7-8.

²⁶⁷ Lepiej zaczęło to iść dopiero po zmianie na tym stanowisku. Tamże, KP PZPR w Krasnymstawie, sygn. 82: protokół jw. z 8 IV 1953, k. 74.

²⁶⁸ Tamże, KP PZPR w Radzynie, sygn. 68: protokół jw. z 12 III 1952, k. 111.

²⁶⁹ Tamże, KP PZPR w Zamościu, sygn. 72: protokół jw. z 11 IV 1953, k. 6-7.

²⁷⁰ Tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 104: protokół jw. z 15 I 1954, k. 7 (głos II sekretarza).

rent miał zwrócić uwagę na nieterminowe rozpatrywanie tych, które przysyłał im KP²⁷¹. Jego krasnostawskiemu koledze zarzucono bierne ewidencjonowanie pism nadsyłanych do wiadomości, podczas gdy powinien kontrolować przebieg załatwiania skarg²⁷². Podobną uwagę usłyszał puławski referent kancelarii²⁷³. We Włodawie temuż funkcjonariuszowi kazano zwołać naradę poświęconą tej tematyce z udziałem wszystkich kierowników lokalnych instytucji. Miał z niej złożyć sprawozdanie egzekutywie²⁷⁴. W KM w Lublinie polecono referentce robić odprawy z referentami ds. skarg z PMRN, Prokuratury Powiatowej, Zarządu Miejskiego ZMP i ZM LK²⁷⁵.

Za zaniechania na tym odcinku krytyka dotknęła kilku kierowników kancelarii, którzy szczególnie mieli się o niego troszczyć. W KP w Zamościu ów pracownik, replikując kierownikowi wydziału rolnego na zarzut odpowiadania po terminie na wniesione do KP skargi, tłumaczył, że kierownicy wydziałów nie zawsze załatwiali sprawy na czas, nadto on nie jest w stanie przepisywać wszystkich brudnopisów trafiających do kancelarii (maszynistka też była „zawalona” pracą) i wysyłać odpowiedzi o czasie ze względu na panujący w niej „nawał pracy”²⁷⁶. Jego odpowiedniczkę z KP w Lublinie I sekretarz KP skrytykował tymi słowami: „[...] zachodzi pytanie, czy jest komu załatwiać skargi w Kom. [itecie] Pow.[iatowym] na czas, to niewątpliwie jest, bo u nas jest kierownik kancelarii gdzie na innych powiatach tego etatu nie ma i dlatego należy by skargi były załatwiane na czas, by jeszcze lepiej wyczulić masy do Partii i Kom. Pow.”²⁷⁷ Mijał się on z prawdą, bo ten etat był obsadzony w czterech innych KP. Polecono jej zaopatrzyć instruktorów w zeszyty, w których ci, będąc w terenie, mieli notować skargi i tam je załatwiać. Oczekiwano, że wdroży ona ścisłą kontrolę nad przydzielaniem im skarg i załatwianiem ich w ciągu 12 dni²⁷⁸. Niebawem ją usunięto za zajmowanie się tylko stroną formalną skarg załatwianych przez innych instruktorów i nie bywanie w tym celu w terenie²⁷⁹. Rozczarowano się co do niej, gdyż jej przeniesienie z kartoteki do kancelarii wiązało się właśnie z oczekiwaniami poprawy na tym odcinku²⁸⁰.

Kanceliści byli rozliczani ze sposobu używania ruchomości biurowych. Tym z KP w Chełmie zarzucono „szafowanie” materiałami biurowymi (papierem, kalkami i taśmami do maszyn)²⁸¹. W KP w Puławach KR nakazała oszczędzać materiały kancelaryjne poprzez używanie do robienia notatek papieru gorszego gatunku i mniejszego

²⁷¹ Tamże, KP PZPR w Kraśniku, sygn. 82: protokół jw. z 29 VIII 1952, k. 201.

²⁷² Tamże, KP PZPR w Krasnymstawie, sygn. 82: protokół jw. z 18 III 1953, k. 14. W związku z poleceniem kierownictwa dotyczącym sprawdzania sposobu załatwiania skarg zgłosił on wniosek, by instytucje przysyłały mu odpisy odpowiedzi udzielanych skarżącym się. Tamże, sygn. 82: protokół jw. z 8 IV 1953, k. 73

²⁷³ I sekretarz, stwierdzając że skargi i zażalenia generalnie, także poza KP, nie są „dostatecznie” załatwiane, nakazał mu kontrolować sposób podejścia innych instytucji do tych zagadnień oraz ustalić, czy działają u nich biura skarg. Tamże, KP PZPR w Puławach, sygn. 66: protokół jw. z 23 IV 1953, k. 55.

²⁷⁴ Tamże, KP PZPR we Włodawie, sygn. 71: protokół z jw. z 19 III 1952, k. 159.

²⁷⁵ Tamże, KM PZPR w Lublinie, sygn. 101: protokół jw. z 18 III 1953, k. 67.

²⁷⁶ Tamże, KP PZPR w Zamościu, sygn. 76: protokół jw. z 22 I 1954, k. 42-43.

²⁷⁷ Tamże, KP PZPR w Lublinie, sygn. 67: protokół jw. z 14 V 1954, k. 31.

²⁷⁸ Tamże, k. 31-32.

²⁷⁹ Por. tamże, sygn. 6: sprawozdanie KR przy KP z kontroli w dn. 16-17 VI 1954, k. 65-66; tamże, sygn. 67: protokół z zebrania egzekutywy KP z 6 VI 1954, k. 74. Niechęć do wyjazdów w teren zarzucano jej od początku wypełniania tych zadań (tamże, sygn. 64: protokół z zebrania egzekutywy KP z 2 IX 1953, k. 192).

²⁸⁰ Według I sekretarza KP ta absolwentka WSzP dotychczas należycie się wywiązywała z obowiązków. Tamże, sygn. 63: protokół jw. z 3 VI 1953, k. 119.

²⁸¹ Podstawą do tego wniosku było też nie prowadzenie zeszytu kontrolnego zużycia tych materiałów. APL, KP PZPR w Chełmie, sygn. 3: sprawozdanie KR KP w Chełmie za rok 1950 i 1951 z XII 1951, k. 55, 56.

formatu²⁸². Zwracano uwagę na nieodpowiednią konserwację urządzeń. Maszynistkom KP w Lubartowie KR zarzuciła, że po skończeniu pracy nie nakrywały maszyn do pisania pokrowcami, powodując ich zakurzenie²⁸³. Identyczny zarzut dotyczący maszyn i powielacza postawiono po półtorę roku. KR zaapelowała do nowo wybranego KP, by wymógł na pracownikach wzrost zainteresowania powierzonym „mieniem społecznym”, oszczędzanie go i konserwowanie²⁸⁴. Tym razem odniosło to skutek²⁸⁵.

Powyzsze egzemplifikacje uprawniają do wniosku, że kierownictwo partyjne ochocho korzystało z okazji do krytyki kancelistów, nawet w błahych sprawach. Natomiast fakty i wypowiedzi świadczące o docenianiu ich pracy to rzadkość. Sekretarza technicznego KP PZPR w Białej Podlaskiej uznano za pracowitego i sumiennego, zdolnego do dalszej pracy w tym charakterze²⁸⁶. I sekretarz KP w Lubartowie, mimo wezwania do Lublina wytypowanego do WSzP rachmistrza napisał, że go zatrzymają, bo „na jego odejściu ucierpią sprawy budżetowo-gospodarcze i ogólna kancelaria w tutejszym biurze [...]”²⁸⁷. I sekretarz puławskiego KP poprosił KW o jednorazową premię dla maszynistki, gdyż zajmując ów etat jednocześnie pełniła obowiązki referenta kancelarii, a pracę wykonywała z zamiłowaniem i poświęceniem²⁸⁸. Rachmistrza KP w Hrubieszowie opisano jako bardzo sumiennie wywiązującego się z pracy zawodowej, chwalono go za stałe poglądy polityczne, pracę nad pogłębieniem wiedzy z marksizmu-leninizmu, brak nałogów i moralne prowadzenie się²⁸⁹. Jego następczyni doczekała się podobnej charakterystyki²⁹⁰. Byłego referenta kancelarii i sprawozdawcę KP w Białej Podlaskiej tak ocenili przełożeni: „Z pracy zawodowej w KP wywiązuje się dobrze, sprawę stara się doprowadzić do końca, jest zdyscyplinowanym członkiem, moralnie prowadzi się dobrze, jest koleżeński, ma perspektywę rozwoju w aparacie partyjnym.”²⁹¹ Widać, że kryteria indywidualnych ocen to nie tylko fachowość i przydatność dla partii, lecz także osobiste przymioty. Referentów kancelarii KP w Białej Podlaskiej²⁹² i Lubartowie²⁹³ oraz kierownika kancelarii KP w Zamościu²⁹⁴ pozytywnie oceniono za bieżące i przejrzyste prowadzenie rejestrów skarg i zażaleń. Doceniano także dbałość i właściwe korzystanie z biurowego wyposażenia, co można wyczytać w spra-

²⁸² Ponadto polecono założyć kontrolkę zużycia tych materiałów. Tamże, KP PZPR w Puławach, sygn. 1: sprawozdanie KR KP z kontroli w dn. 20-21 XI 1951, k. 61.

²⁸³ Tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 2: protokół z posiedzenia KR KP w Lubartowie z 3 V 1950, k. 85.

²⁸⁴ Tamże, sygn. 3: protokół z posiedzenia KR KP w Lubartowie, [XII 1951], k. 70, 71.

²⁸⁵ Sprawozdanie tejże komisji za okres 1952-1954 informuje, że pracownicy wykazują należytą troskę o urządzenia biurowe, są one nieuszkodzone i zawsze na miejscu. Zaprowadzono też ich inwentarz. Tamże, sygn. 6: sprawozdanie komisji rewizyjnej KP w Lubartowie na V konferencję sprawozdawczo-wyborczą, [1/19 VI 1954], k. 75.

²⁸⁶ APL, KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 52: protokół z zebrania egzekutywy KP z 2 I 1949, k. 4. Na opinię tą zapracował wykonując ową funkcję jeszcze w KP PPR.

²⁸⁷ Tamże, KW PZPR, sygn. 3360: pismo I sekretarza KP w Lubartowie do wydziału kadr KW z 31 III 1949, k. 211.

²⁸⁸ Tamże, KP PZPR w Puławach, sygn. 433: wniosek I sekretarza KP do KW z 26 IX 1949, k. 109. Zamiast tego od kolejnego miesiąca została przeniesiona na ten ostatni etat.

²⁸⁹ Tamże, KP PZPR w Hrubieszowie, sygn. 473: charakterystyka rachmistrza KP z 10 II 1950, k. 46.

²⁹⁰ Tamże, sygn. 588: charakterystyka byłego rachmistrza KP z 31 XII 1952, k. nlb.

²⁹¹ APL, Zarząd Wojewódzki i zarządy powiatowe ZMP w województwie lubelskim, sygn. 867: akta osobowe W. Wysockiego, jego charakterystyka z 1 VI 1954, k. nlb.

²⁹² Tamże, KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 4: protokół KR przy KP za rok 1952, XII 1952, k. 68.

²⁹³ Tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 6: sprawozdanie KR KP na V konferencję sprawozdawczo-wyborczą, [1/19 VI 1954], k. 75.

²⁹⁴ Tamże, KP PZPR w Zamościu, sygn. 6: sprawozdanie KR przy KP z 28 V 1954, k. 60.

wozdaniach KR przy KM w Lublinie²⁹⁵, KP w Białej Podlaskiej²⁹⁶, Kraśniku²⁹⁷, Biłgoraju²⁹⁸ i Chełmie²⁹⁹.

Nieczęste pochwały ze strony władz partii to rezultat tego, że ani kancelaria jako komórka organizacyjna KP o określonych zadaniach, ani ich wykonawcy nie cieszyli się poważaniem. Zdarzało się traktowanie jej jako przechowalni lub miejsca zesłania niektórych „towarzyszy”, zależnie od tego, czy któremuś chciano okazać względy czy przeciwnie, zamierzano ukarać za przewinienia. Egzemplifikacja pierwszego wariantu to kasus instruktora propagandy krasnostawskiego KP. Gdy okazało się, że z powodu gruźlicy płuc nie mógł być dłużej pracownikiem politycznym, przeniesiono go na etat referenta kancelarii³⁰⁰. Przykłady z radzyńskiego, włodawskiego, łukowskiego, kraśnickiego i biłgorajskiego KP nawiązują do wariantu drugiego. Sekretarza KG w Międzyrzeczu z powodu nadużywania alkoholu i awanturowania się w czasie święta ludowego przeniesiono na rachmistrza KP w Radzynie³⁰¹. Łukowski instruktor organizacyjny za picie w terenie wódki z jednym z sekretarzy KG został przeniesiony na referenta kancelarii³⁰². Kraśnicki kierownik wydziału organizacyjnego KP za upijanie się tym trunkiem z bezpartyjnymi i nieuprawnione wydanie broni „towarzyszowi” wykorzystanej później w awanturze, został kierownikiem kancelarii³⁰³. We Włodawie egzekutywa KP warunkowo przyjęła pewnego „towarzysza” na referenta kancelarii, a nie na rachmistrza, jak proponowano, z powodu jego „nałógów do wódki”³⁰⁴. Biłgorajski rachmistrz za niemoralne zachowanie i upijanie się został referentem kancelarii³⁰⁵. Lepiej rokujących „towarzyszy” chroniono przed skierowaniem do niej. W lubelskim KM nie zatwierdzono instruktorki „po linii związkowej” jako kandydatki na maszynistkę Komitetu Węzła Kolejowego, bo to przeniesienie nie byłoby dla niej awansem³⁰⁶. Dobrze ocenianych kancelistów przenożeni przesuwali na odcinek polityczny. W KP w Zamościu po kilku miesiącach zmieniono decyzję o przeniesieniu instruktora personalnego na stanowisko referenta kancelarii. Uznano, że korzystniej będzie, by dalej zajmował się sprawami personalnymi³⁰⁷. Referenta z KP w Radzynie przeniesiono na instruktora propagandy w przekonaniu, że ma kwalifikacje by prowadzić „poważniejszy odcinek”, a w kancelarii nie był należycie wykorzystywany³⁰⁸.

Na słabą pozycję kancelistów wskazuje wysokość ich pensji. Były one niższe od

²⁹⁵ Regularnie i trochę szampowo odnotowywała ona, że fachowe maszynistki KM obsługiwały powierzone im maszyny do pisania tak, że zawsze były w stanie używalności. Tamże, KM PZPR w Lublinie, sygn. 2: sprawozdanie KR przy KM z 27 III 1950, k. 109; sygn. 3: sprawozdanie jw. z 6 XII 1951, k. 74; tamże, sygn. 4: sprawozdanie jw. z 20 XII 1952, k. 111; tamże, sygn. 6: sprawozdanie jw. z 25 VI 1954, k. 69.

²⁹⁶ Tamże, KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 2: sprawozdanie jw., [III 1950], k. 60.

²⁹⁷ Tamże, KP PZPR w Kraśniku, sygn. 2: sprawozdanie jw. za okres I 1949–21 V 1950, k. 60.

²⁹⁸ Tamże, KP PZPR w Biłgoraju, sygn. 2: sprawozdanie KR przy KP z 27 III 1950, k. 47.

²⁹⁹ Tamże, KP PZPR w Chełmie, sygn. 4: sprawozdanie jw. z XII 1952, k. 76; tamże, sygn. 6: sprawozdanie jw., [VI 1954], k. 73.

³⁰⁰ Tamże, KP PZPR w Krasnymstawie, sygn. 76: protokół z zebrania egzekutywy KP z 2 XII 1951, k. 105.

³⁰¹ Tamże, KW PZPR, sygn. 447: uchwała WKKP z 26 VIII 1950, k. 122.

³⁰² Na rok, jak się okazało. Zob. tamże, KP PZPR w Łukowie, sygn. 70 i 74: protokoły z zebrań egzekutywy KP z 7 XI 1951 i 19 XI 1952, k. (odpowiednio) 75 i 178.

³⁰³ Tamże, KP PZPR w Kraśniku, sygn. 88: protokół jw. z 4 III 1954, k. 95.

³⁰⁴ Tamże, KP PZPR we Włodawie, sygn. 65: protokół jw. z 24 VIII 1950, k. 60.

³⁰⁵ Tamże, KP PZPR w Biłgoraju, sygn. 72: protokół jw. z 27 VIII 1954, k. 51.

³⁰⁶ Tamże, KM PZPR w Lublinie, sygn. 89: protokół jw. z 6 XII 1950, k. 144.

³⁰⁷ Na jego miejsce zdecydowano „podebrać odpowiednią siłę”. Zob. tamże, KP PZPR w Zamościu, sygn. 56: protokoły jw. z 12 II i 4 X 1949, k. 25, 100.

³⁰⁸ Tamże, KP PZPR w Radzynie, sygn. 63: protokół jw. z 15 IX 1950, k. 6.

gaży pracowników politycznych. Relacje płac kancelistów, przykładowo wybranych pracowników *stricte* politycznych i tych o charakterze pośrednim obrazuje zamieszczona poniżej tabela.

Pokazuje ona stałą dysproporcję wysokości wynagrodzeń między tymi ostatnimi, a kancelistami (rachmistrzów opłacano jednak lepiej od kartotekarzy). Relacje finansowe w obrębie kancelarii odzwierciedlają permanentnie najslabsze opłacanie maszynistek i utrzymującą się przez większość czasu równą wysokość pensji referentów kancelarii i rachmistrzów, za wyjątkiem KM w Lublinie w latach 1951–1952 (rachmistrz zarabiał więcej). Zauważalna jest szczególna pozycja owego komitetu, którego personel okresowo pobierał wyższe uposażenia, niż pracownicy pozostałych KP. Wysokość poborów przekładała się na angażowanie³⁰⁹ i utrzymanie pracowników w kancelarii³¹⁰. Ich niski poziom był jednym z czynników wzmagających fluktuację w tej grupie, a w niejednym przypadku musiał wpłynąć na podjęcie starań o awans.

Tabela nr 8: Zarobki kancelistów i wybranych funkcjonariuszy politycznych KPPZPR (opracowanie własne)

okres	Referent kancelarii (RK), rachmistrz (R)	Maszynistka	Kartotekarz	Instruktor kadr; kierownik kartoteki/instr. ewid.	Kierownik kancelarii	I sekretarz
do I 1949	10000	9000-10000 (KM) ³¹¹	10000 (KM), 12000 ³¹²	13000, 15000 ³¹³ , 18000 (KM)	15000 (KM)	16000, 22000 (KM)
II – IX 1949	18000, 20000 (R KM)	14000	15000, 17000 ³¹⁴	18000, 20000	20000 (KM)	28600, 33500 (KM)
X – XII 1949	18000, 20000 (R KM)	14000	15000	20000	20000 (KM)	28600
I – II 1950	18900, 21000 (RK i R KM)	14700	15750	21000	21000 (KM)	30030
III – XII 1950	24000	16000	20000	26000	-	34000
I 1951 – XII 1952	720, 780 (RK KM)	480	600	780	840	1020

³⁰⁹ Np. w KP w Puławach, gdy angażowano do pracy maszynistkę przeniesioną z PPRN, wystąpiono do KW o podniesienie jej pensji do wysokości tej, którą pobierała w poprzednim miejscu zatrudnienia. Tamże, KP PZPR w Puławach, sygn. 65: protokół z zebrania egzekutywy KP z 9 I 1952, k. 18.

³¹⁰ Egzekutywa KP w Kraśniku nie poparła wniosku maszynistki o podwyżkę, ale wysłała do KW wniosek o wypłacenie jej jednorazowego dodatku w wysokości miesięcznej pensji. Argumentowano, że pracując często wieczorami nie dopuszczała do żadnych zaległości, wywiązując się z pracy i wykazując dbałość o nałożone na nią obowiązki. Tamże, KP PZPR w Kraśniku, sygn. 79: protokół jw. z 30 V 1951, k. 98.

³¹¹ Maszynistki zarabiały po 10000 zł, ale w KDz i w Komitecie Węzła Kolejowego w Lublinie ich pensja wynosiła 9000 zł, później wzrosła do 12000 zł.

³¹² Dane z KP w Krasnymstawie. APL, KW PZPR, sygn. 3929: wykaz imienny pracowników podległych [KW] KP i KM, [I 1949], k. 117.

³¹³ Niższe pensje występowały w niektórych KP (np. w Radzynie 13000 zł).

³¹⁴ 17000 zł zarabiał wtedy kartotekarz KP w Krasnymstawie. APL, KW PZPR, sygn. 252 (dawna 2129): lista płacy pracowników KP w Krasnymstawie za II 1949, k. 5.

I 1953 – IV 1954	886	610	750	956	1024	1204
V – XII 1954	886 (RK), 950 (R)	610	-	1100	1200	1500

Niskie pensje kancelistów to nie jedyny materialny wyznacznik ich słabej pozycji. Trudną do rozwiązania kwestią socjalno-bytową było znalezienie mieszkania. Kłopoty z jego przydziałem obejmowały część pracowników KP. Kierownictwo PZPR rozumiejąc, że działa to demotywująco³¹⁵, pomagało im w zdobyciu własnego „m”. Kanceliści, jak pokazują fakty, byli ostatni w kolejce po tą pomoc³¹⁶.

* * *

Personel kancelarii KP PZPR w województwie lubelskim to licząca przeszło 300 osób grupa jej etatowego aparatu zajmująca stanowiska kierowników i referentów kancelarii oraz rachmistrzów i maszynistek. Przed objęciem posad w KP mieli za sobą różne doświadczenia zawodowe (najczęściej pracowali w terenowych urzędach administracji ogólnej) i zazwyczaj dłuższy lub krótszy staż w partii, choć nie było to warunkiem koniecznym angażu. W większości były to osoby około 30-letnie lub starsze, dominowały wśród nich kobiety. Bodaj najliczniejsi byli absolwentami szkół powszechnych, choć w porównaniu z czasami PPR więcej było mających wykształcenie średnie ogólne³¹⁷.

Kancelaria, choć spełniała istotną rolę w zapewnieniu prawidłowego funkcjonowania komitetów, nie cieszyła się większym zainteresowaniem, a zwłaszcza uznaniem ich szefostwa. Najlepiej świadczy o tym praktyka przenoszenia do niej nie zdatnych do pracy politycznej funkcjonariuszy oraz zabieranie stamtąd tych, którzy okazywali się zdolniejsi. Kanceliści w pewnym sensie stanowili upośledzoną kategorię funkcjonariuszy partii. Uważano ich za element niepewny, ochoczo krytykowano, nawet za błahostki, gorzej opłacano, a przy tym obciążano dodatkowymi zadaniami m.in. związanymi z pracą polityczno-organizacyjną. O ile nie odbyli przeszkolenia politycznego na kursach lub w szkołach partyjnych, szanse na awans mieli niewielkie. Przykładów tych, którym udało się zrobić kariery polityczne jest mało, choć nie było tak, że wszyscy o nich marzyli. Z tych powodów w grupie tej panowała spora rotacja. Spośród tych, którzy odeszli z aparatu, wielu zasililo kadry przedsiębiorstw, spółdzielni i organizacji społecznych. Niekiedy po prostu wracali tam, skąd ich tymczasowo oddelegowano do pracy w KP. Przy tym rzadko przenosili się z jednych komitetów do drugich, co odróżnia ich od często przerzucanych z miejsca na miejsce pracowników politycznych.

Niniejszy artykuł nie wyczerpuje katalogu zagadnień związanych z wykonywaniem pracy biurowej w terenowych komitetach partyjnych. Wśród innych, wartych dokładniejszego zbadania, można wskazać chociażby organizację protokołowania zebrania różnych gremiów oraz funkcjonowanie systemu kartotek i ewidencji partyjnej. I oczywiście warto przyjrzeć się personelowi kancelarii KP, jak również KW PZPR, w kolejnych dekadach istnienia tej partii.

³¹⁵ Tamże L, KP PZPR w Chełmie, sygn. 103; protokół jw. z 3 IX 1954, k. 53.

³¹⁶ W Zamościu referent kancelarii (wcześniejszy rachmistrz) był jedynym pracownikiem KP, który nie otrzymał mieszkania wskutek starań jego kierownictwa. Tamże, KP PZPR w Zamościu, sygn. 80; protokół jw. z 24 XII 1954, k. 128.

³¹⁷ Por. T. Czarnota, dz. cyt., s. 531.

Summary

Tomasz Czarnota

Chancellery's Staff in the apparatus of district committees polish communist party in Lublin province in the years 1948-1954

Article is a type of so-called collective portrait a full-time technical staff apparatus Polish United Workers' Party, responsible for the functioning the offices of district committees this party. To the essential topics belong: analysis workstations in offices, tasks performed by clerks - both basic and side, fluctuation personnel, system control, promotion and training. Source base constitutes few hundred units from archival fond Provincial Committee in Lublin and 15 districts committees of the Communist Party of Lublin province.

Резюме

Томаш Чарнота

Персонал канцелярии аппарата уездных комитетов польской компартии в люблинском воеводстве в годы 1948-1954

Статья является типом так называемого коллективного портрета штатного технического персонала аппарата Польской соединенной рабочей партии, ответственных за функционирование канцелярий уездных комитетов этой партии. К основным вопросам принадлежат: анализ должностей в канцеляриях, задачи, выполняемые канцелистами - как основные, так и побочные, флуктуация персонала, система контроля, продвижения и обучения. Источниковую базу составляет несколько сотен единиц из фондов воеводского комитета в Люблине и 15 уездных комитетов Коммунистической партии Люблинского воеводства.

